

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

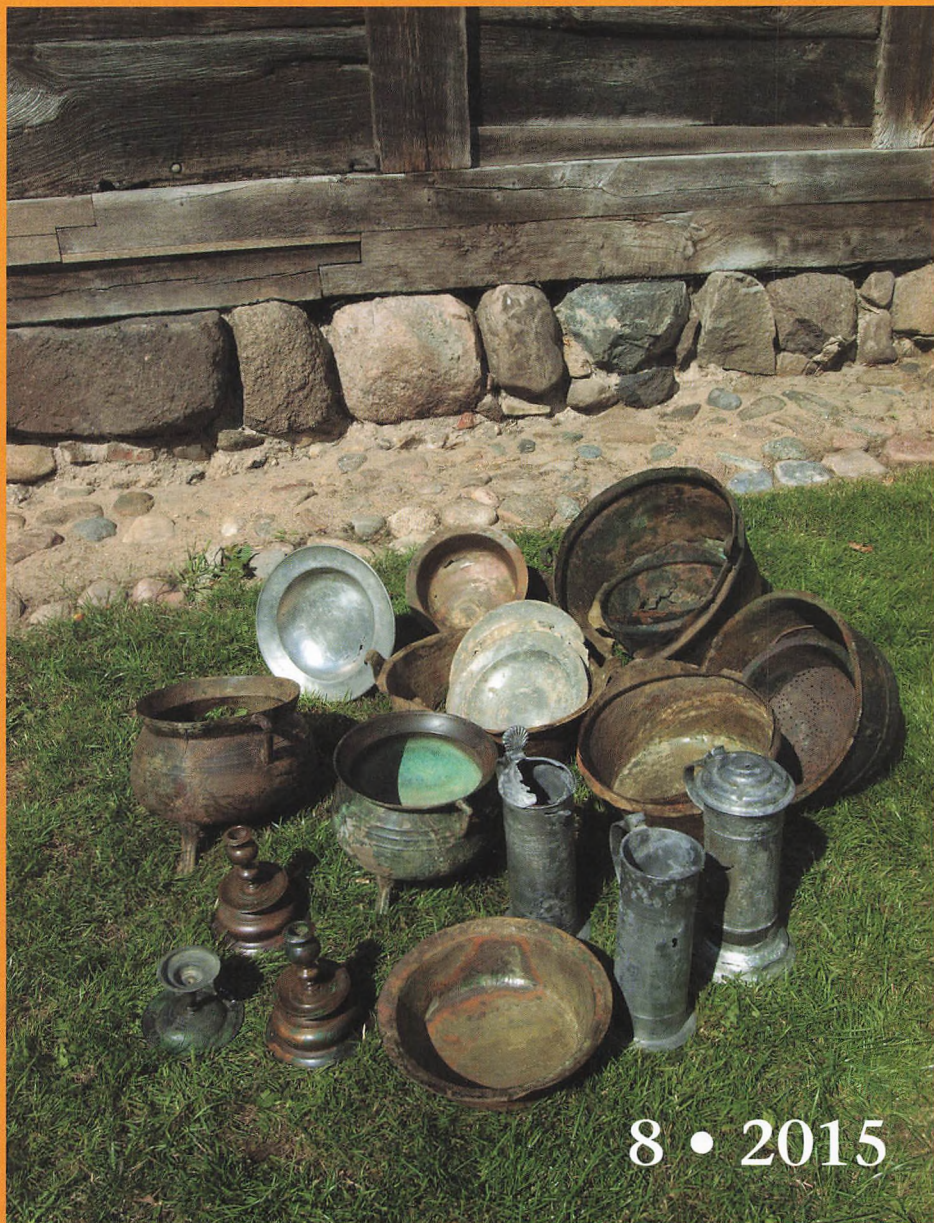
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

8 • 2015

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Mohr dieck Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

Svenskekrigsskatten fra Øster Lindet 291
I 2014 blev der gjort et skattefund på en mark nær Øster Lindet i Vejen Kommune. Museumsinspektørene Nick Schaadt og Lars Grundvad har set nærmere på de dramatiske begivenheder bag skatten fra 1600-tallets midte og forsøger at spore en mulig ejer.

En møntskat fra Napoleonskrigenes tid ved Hejls 298
Omkring årsskiftet 1813/1814 gravede en gårdmand en pengeskat ned ved Hejls. Arkæolog Anders Hartvig fortæller om udgravningen af fundet og baggrunden for de nedgravede værdier.

Værd at bevare i Løjt Sogn 304
I sommeren 2015 udgav Museum Sønderjylland bogen 'Værd at bevare' om gårde og huse i Løjt Sogn. Museumsinspektør Kim Furdal fortæller om baggrunden og de muligheder for formidling af sognets bygningskultur, som bogen rummer.

Nis Kocks rejse 307
Februar 1915 stod 'Kronborg' ud fra Wilhelmshafen på en ganske særlig mission. Fhv. ingeniør Sven Borregaard, har fulgt Nis Kocks rejse under Første Verdenskrig.

Set og sket i Grænselandet 313
Sommeren bød på gode muligheder for pressen til at boltre sig i en ellers nyhedsfattig tid. H.E. Sørensen har bl.a. set på Carl Holsts 93 dage som minister, BIOS's kaos og flygtningestrømme på vej over den danske grænse.

Bognyt 322

Det sker - i Museum Sønderjylland 324

Bagsiden om forsiden 328
Svenskekrigene og de mange besættelser af lejetropper fik katastrofale følger for Sønderjylland. Mange forsøgte at redde deres værdier ved at nedgrave dem. Overinspektør Lennart S. Madsen fortæller om Hørløkkeskatten fra sidste halvdel af 1650'erne.

Forsidebilledet: Hørløkkeskatten fundet i 1951 under en pløjning.

Foto: Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev.

Svenskekrigsskatten fra Øster Lindet - En nyfunden skat fra et uroplaget område i Sønderjylland

Af Nick Schaadt og Lars Grundvad

I 2014 blev der gjort et skattefund på en mark nær Øster Lindet i Vejen Kommune. Museumsinspektør Nick Schaadt og museumsinspektør Lars Grundvad fortæller om de dramatiske begivenheder bag skatten og dens indhold og forsøger at spore en mulig ejer.

Svenskekrigene

DE SYD- OG SØNDERJYSKE områder af Jylland har i flere omgange lagt jord til besættelser og plyndringer som følge af krigshandlinger. 1600-tallet var en af de mest turbulente perioder for Danmark, hvor mange krig prægede landet både på dansk jord og uden for landets grænser. Alle satte deres aftryk på Danmark og det syd- og sønderjyske, hvad enten det var i fysisk, psykisk eller økonomisk form.

Under Trediveårskrigen gik den danske konge, Christian IV, ind i kampen mod katolikerne. Ganske vist gjorde han det ikke i kraft af sin titel som Danmarks konge, men som Hertug af Holsten, da det danske rigsråd ikke ønskede at kaste landet ud i krig. Men Christian IV var stædig, og i krig kom han.

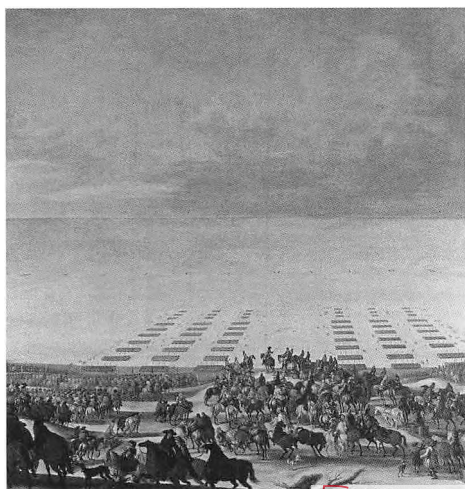
I 1626 led kongen nederlag ved Lutter am Barenberg, og de kejserlige tropper besatte Holsten, Slesvig og

Jylland. Den syd- og sønderjyske befolkning oplevede, hvordan de fremmede hære behandlede områderne, og det var ikke sidste gang, det skulle ske.

Få år senere så Sverige sit snit til at træde ind og overtage, hvor Christian IV slap, og svenskernes succes var langt større. Den danske konge frygtede svenskernes position i Tyskland og forsøgte at nærme sig kejseren i håb om støtte. Samtidig forhøjede han skatterne og Øresundstolden for at dække nogle af de udgifter, deltagelsen i krigen havde medført.

I mellemtiden stod den svenske hær i Tyskland og skulle leve af landet. Tyskland var dog så medtaget af krigen, at det var svært at skaffe tilstrækkeligt med forråd for svenskerne. Danmark var klar over dette, og så en mulighed for at fjerne truslen fra syd. Men inden Danmark fik reage-

Svenskerne går over Storebælt af J.P. Lemke, 1658.

Nationalmuseet, Stockholm.

ret, vendte svenskerne sig mod Danmark for at finde føde og betaling til hæren.

Feltmarskal Torstensson marcherede med sine soldater mod nord og fejede al modstand til side på sin vej, og endnu en gang blev Holsten, Slesvig og Jylland besat. I 1645, ved freden i Brømsebro, måtte Danmark afstå Gotland, Øsel, Jämtland, Härjedalen og Halland til Sverige. Hermed var Danmarks størrelse reduceret, og svenskerne stod på samtlige sider af Danmark.

Den svenske hær var dyr og reelt kun mulig at bibeholde gennem krig, da man herved kunne udskrive krigsskatter i de besatte områder. Svenskerne drejede sig derfor mod Polen, og Danmark så en mulighed for at falde svenskerne i ryggen. Endnu en

gang var krigslykken med svenskerne, og endnu en gang blev de danske områder besat. Samtidig var vinteren hård, og den berømte svenske overgang til Sjælland via de tilfrosne bæltter fandt sted. Det var et chok for danskerne, og Roskildefreden kom hurtigt i stand. Men den svenske konge ville have mere, en total erobring af Danmark. Det ville betyde et mægtigt Sverige samt fuld svensk kontrol over Østersøtolden. Det var ikke i alles interesse, og der blev sendt en hjælpehær fra syd mod Danmark. Hæren fordrev de svenske tropper.

Under besættelserne af Jylland levede hærene som nævnt af landet, dvs. de udskrev skatter, tog kvæg, indlogerede sig på gårde og forsøgte at gøre det komfortabelt for sig selv.

Nogle præster skrev små notitser

Den samlede skat, som dels blev fundet med detektor, dels ved udgravningen i januar 2015.

Øster Lindet kirke som den står i dag.

om dagligdagen i kirkebøgerne og har derved givet eftertiden et indblik i livet under besættelserne. Hr. Ander Pedersen fra Rødning skrev, at svenskerne udskrev hårde krigsskatter, hvorimod de allierede oven i skatterne også skændte og brændte.¹⁾

Da svenskerne ankom under den Tredje Svenskekrig, tog de for sig af de ressourcer, der var tilbage efter besættelserne under Tredivårskrigen og Torstenssonkrigen. Men det skulle blive værre, da hjælpehæren meldte sin ankomst. Området kunne ikke brødføde hjælpetropperne, som derfor tog hårdere fat end svenskerne havde gjort. I befolkningens øjne var de ikke danskernes allierede men svenskernes.

Folk flygtede fra landområderne mod byerne i håbet om at undgå overfald, men i byerne lurede andre farer. Den øgede befolkningstæthed

og dårlige hygiejne i byerne var grobund for hurtig spredning af sygdomme, som tog livet af mange. Der er gjort mange tanker om hvilke sygdomme som hærgede, og hvorfra de kom. Mange har peget på de polske tropper som smittebærere, men faktum er, at sygdom lagde mange egne næsten øde.²⁾

Befolkningen i de syd- og sønderjyske områder havde stiftet bekendtskab med besættelsestropper ad flere omgange. De var derfor udmærket klar over, hvordan det foregik, og hvad man kunne risikere at blive udsat for. Folk vidste, at blev de frarøvet alle deres værdier, ville det være svært at komme på fode igen, når krigen atter sluttede. Der findes beretninger om folk, der flygtede fra deres hjem og gemte deres ejendele på kirkeloftet og -tårne i håbet om, at de hellige steder ikke blev udsat for

overgreb. Desværre blev kirkerne ofte plyndret for både sølv, træ og de gemte ejendele.

Andre gravede tingene ned i jorden og forsøgte at skjule værdierne her. Det var både plyndrende soldater, der ville skjule et krigsbytte, og private familier, som forsøgte at gemme deres ejendele. Den store Askovskat fundet i 1852 tyder på, at det var soldater, der havde plyndret og gemt byttet,³⁾ mens Aksel Lassen omtaler en præst, der flygtede og på sin vej nedgravede ejendele, da han frygtede at blive overfaldet.⁴⁾

Skatten i Øster Lindet

Det leder os tilbage til nutiden, nærmere bestemt foråret 2014 på en mark nær Øster Lindet i Vejen kommune. Detektorføreren Bent Hansen havde bestemt sig for at se nærmere på marken, der var beliggende syd for landsbyen Øster Lindet på et fladt engdrag, som strakte sig ned mod Gram/Jels Å. Arkæologisk var der intet, som antydede, at dette stykke landsbrugsjord skulle byde på interessante metalfund. Men efter kun fem minutter kom det første sølvfund frem, og hurtigt fulgte flere. Bent måtte erkende, han nok var på sporet af en decideret skat. Han kontaktede Museet på Sønderkov, og et samarbejde om en undersøgelse af skatten blev iværksat. Det var interessant at finde det præcise nedgravningssted, men det betød, at man skulle vente til efter høsten. Derfor blev jagten sat på en kort pause. Den nye søgning i efteråret gav hurtigt resultat, da der dukkede nye smukke fund frem fra jorden. Både thalere, skefragmenter og prangende sølvsmykker, som havde prydet en klæ-

dedragt, så atter dagens lys, og det blev tydeligt at fundstedet måtte udgraves.

Udgravningen af skatten og nærområdet blev udført en våd januar dag i 2015, og den viste omtrentlig, at skatten var begravet inden for et fire gange fire meter stort areal. Desværre havde man ikke gravet den helt ned i undergrunden, og derfor kunne de præcise omstændigheder ikke klarlægges. Dog kunne det ses, at man havde gemt skatten i mulden på det sidste stykke tørre jord, før åens fugt prægede undergrunden for markant. Det lod til, at skatten havde ligget samlet indtil for ganske nylig, hvor den var blevet forstyrret af pløjning. Eftersom der ikke kunne berettes yderligere om selve nedgravningen, skal der ikke skrives yderligere herom.

Skatten kunne deles op i tre grupper, nemlig sølvmonter, klædepynt og service. Med henblik på dateringen af det samlede depot var mønterne det vigtigste fund, for på disse var der i alle tilfælde skrevet et prægningsår. Den yngste mønt var slået i 1650, hvorved fundet må være nedgravet derefter og formentligt som en direkte konsekvens af svenskekrigene. Mønterne var af en særlig vægtig type. De udmærkede sig ved deres stand og vidnede om vidt forgrenede handelsforbindelser med de øvrige europæiske lande. Seks af de otte fundne mønter var slået i udlandet, hvor stater i det nuværende Tyskland, Østrig og Holland var repræsenteret.

Mest interessant var dog en dansk tokrone af typen Corona Danica, som var slået i København af Christian IV's møntmester i 1624. Netop denne møntsort regnes for en stor

*Dødens Dans fra
Nürnberg krøniken.*

sjældenhed, og det er sjældent at finde sådanne i en dokumenteret sammenhæng. Fælles for alle mønterne var, at de vejede mere end 28 g stykket, og handelsværdien må have været anseelig, da de var gangbare.

Visuelt var det dog klædepynten, der udgjorde det mest imponerende indtryk af skattens bestanddele. Blandt de smukkeste stykker var tolv snøreringe i sølv, som havde siddet fastsyet i sæt i en overdel. På snøreringene var der påsat sirligt udførte duer, som fløj i hver sin retning under brug. Disse stykker er endnu de eneste kendte af denne type i Danmark. Fire snøreender med spor efter silkesnøre skulle formentligt ses i forbindelse med disse snøreringe.

Der blev også fundet flere dele til et prydbælte. Bæltespændet var det mest prangende stykke guldsmedearbejde i skatten. Dette var lavet som en forgyldt sølvkasse, der var dekoreret med blomsterranker og en enkelt lille, nøgen drengfigur. Spændet var af så høj kvalitet, at man havde fundet det nødvendigt også at forgylde bagsiden og desuden præge en mandsfigur efter klassiske idealer derpå. Bæltespændet var desværre pløjet

helt i stykker, men der kunne stadig ses rester af den silke, som bæltremmen havde været lavet i. På remmen havde der siddet forgyldte sølvbeslag - ni blev der i alt fundet af sådanne. Pyntebeslagene bestod af to grupper, hvoraf især én var interessant, idet den viste et blomsterrankesæt ansigt, som af nogle tolkes som spyende djævle og af andre som små aber.

Mest fortællende var imidlertid den sidste fundgruppe, nemlig en række fragmenter af sølvskeer. Skeerne var af en tidstypisk meget bred type, som man vel mest brugte til at hælde suppen ind i munden med. Men mange af skedelene var kendetegnet ved blomsterranker og plastiske dekorationer som eksempelvis en nøgen kvindefigur med tilbage-redt hår og nøgen barm. Mere interessant var imidlertid et skeblad med en inskription, som måske afslørede en ejer af skatten, eller hvert fald dele deraf.

At skattene fra svenskekrigene den dag i dag med mellemrum dukker frem fra jorden, kan tyde på, at mange ejermænd ikke fik mulighed for at bringe værdierne tilbage eller fortælle slægtninge om værdierne. place-

ring. Måske var ejermændene blandt de mange døde, som både krige og sygdomme krævede?

Det er derfor svært at sige, hvem der ejede skatten, der blev fundet i Øster Lindet. Det er end ikke sikkert, at alle genstandene stammer fra en og samme ejer. Men to ting er sikre: Genstandene var værdifulde, da de blev gravet ned, og der var bestemte grund til at forsøge at skjule værdierne. Aksel Lassen skriver, at 1662-matriklen nævner, at Øster Linnet præstegård blev brændt af polakkerne under krigen.⁵⁾

Linnet Hovgård

Et sted at lede efter en mulig ejer kan

være i kredse, hvor der var mulighed for at være velstående. En fattig bonde har det næppe været, men egnen bød også på mere velstående bønder og præster, og her kunne velsagtens være en mulig ejer iblandt. Hvad der springer i øjnene, når man spejder ud over markens muld, er den lille Linnet Hovgård lidt nord for fundstedet. Ordet hovgård er ifølge Salmønsens Konversationsleksikon en udvikling af den oprindelige form Hofgaard, der betegnede en herregård, hvor et adeligt herskab boede. Måske skatten kan knyttes til en lokal adelsmand?

I Trap Danmark findes en kortfattet beskrivelse af Linnet Hovgård. Her føres gården tilbage til 1438, hvor den var ejet af Niels Jensen, der tilhørte en adelsfamilie, som endnu ikke havde slægtsnavn. Børnene Per og Johanne arvede efter deres far, og herefter arvede barnebarnet Thomes Eriksen. Derefter skiftede gården hænder til Pers søn, Claus, hvis datter, Kirsten, der var gift med Jørgen Pedersen, arvede. Jørgen Pedersen havde et våbenskjold med en halv ørn og en halv ulv. Kirsten overlod gården til sin mor, der forærede den til sin nevø Christoffer Munk. Christoffers datter, Maren, arvede herefter gården. Maren var gift med en Lauge Huitfeldt, hvis far var Claus Huitfeldt, der var landsdommer på Lolland, lensmand af Abrahamstrup og Gavnø, lensmand i Skiens syssel i Norge og proviantmester under 7-årskrigen. I 1604 solgte Maren gården til sin fætter, Frederik Munk, der i 1614 afhændede gården til Christian IV

Iacobus Damesesen.

som forpagter- eller pensionsgård.

I Øster Lindet kirke fandtes endnu et spor, der kunne føre Hovgården tættere på svenskekrigstiden. I Danmarks Kirker er noteret, at Øster Lindet kirke tidligere rummede et gravtræ, der senere blev taget til Museet på Koldinghus. I en indskrift på gravtræet står: "...ige Iacobus Damesesen af Linneth Hougaard som sovede... Heren den 15. april anno 1637"⁶⁾. Betragter man skikkelsen på træet, finder man en gengivelse af en mandsperson i en klædedragt, der ikke umiddelbart lader sig identificere som en rustning, som adelen ellers havde for vane at lade sig afbilde i. Personen støtter sig til noget - måske et sværd. Det er derfor svært at afgøre, om personen var rig bonde eller adelig, men han var betydelig nok til at få et gravminde i kirkerummet.

Herefter har det endnu ikke været muligt at spore ejerne eller forpagterne frem til den Tredje Svenskekrig. Det er dog sikkert, at gården også eksisterede efter krigen. I 1678 skrev amtmanden i Haderslev, Conrad Ditlev Reventlow, til kongen og bad ham om at skåne pensionsgården Øster Linneth Hovgård for indkvartering. Maria, Eskild Lomanns enke, kunne ikke overkomme indkvartering af soldater, da det ville ruinere hende.⁷⁾ Indkvartering skal med al sandsynlighed ses som led i den Skånske krig 1675-1679, hvor også Gottorp blev besat grundet det gottorpske spørgsmål.

Men sølvskatten rummer andre spor, der måske en dag kan lede os til en ejer. Blandt de mange genstande fandt finderne Bent Hansen som nævnt et fragment af en sølvske, hvorpå der stadig er en del af en inskription. Inskriptionen antyder nav-

net "...OMIS*IENSØN", Måske Tomis Iensøn, men hvem han er, gives der ikke flere antydninger af. Det kunne være interessant at få overblikket over ejerne eller forpagterne på Øster Linneth Hovgård op til, under og efter den Tredje Svenskekrig for at be- eller afkræfte, om Omis havde tilknytning hertil, eller om vi skal lede andre steder. Indtil videre ved vi, at 'Omis', hvis hele skatten tilhørte ham, tilsyneladende var velstående i datiden.

Appendix

Bent Hansen fortsatte meget fornuftigt sine afsøgninger efter høsten både i efteråret 2014 og foråret 2015. Ved disse afsøgninger kunne det ses, at enkelte fund var blevet ført bort fra skattens nedgravningssted med ploven. Det kunne tilmed ses, at der var pløjet i nord-sydgående forløb. Mere vigtigt end pløjeretningen er dog de fragmenter, som fortsat dukker op og gør billedet af depotfundet mere komplet.

Museet på Sønderkov ønsker med denne artikel at takke finder Bent Hansen for det gode samarbejde. ■

Noter

- 1) Lassen, Aksel: 1659 - *Da Landet blev øde*. København 1965, side 10.
- 2) Hansen, Mette Dahl: *I pest, Blodsot og andre smitsomme sygers tid*. Auning 2011, side 60.
- 3) Alkærsig, Søren m.fl.: *Askov i Malt herred*. Ringkøbing 1934, side 49.
- 4) Lassen, Aksel: 1659 - *Da Landet blev øde*. København 1965, side 9-10.
- 5) Lassen, Aksel: *Skæbneåret 1659*. Aarhus 1958, side 121ff.
- 6) Moltke, Erik m.fl.: *Danmarks Kirker. Haderslev Amt*, København 1954, side 701f.
- 7) Rigsarkivet Aabenraa. Topografica. Øster Lindet Sogn, Topografica.

En møntskat fra Napoleonskrigenes tid ved Hejls

Af Anders Hartvig

Omkring årsskiftet 1813/1814 gravede en gårdmand en pengeskat ned ved Hejls. Arkæolog Anders Hartvig, Museum Sønderjylland, fortæller om udgravningen af fundet og baggrunden for de nedgravede værdier. Artiklen er oprindeligt trykt i Arkæologi i Slesvig / Archäologie in Schleswig, bind 15, 2014, Kiel/Hamburg 2015, side 217-223. Redaktionen takker for brug af artiklen.

Indledning

EN SOLSKINDSdag I EFTERÅRET 2013 udgravede Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev, i samarbejde med amatørarkæolog Amy Lewring og pensioneret arkæolog Henning Nielsen, resterne af en møntskat fra 1814. Forud for den arkæologiske undersøgelse var gået en årrække, hvor Amy Lewring løbende havde fundet mønter på en mark lidt sydøst for Hejls Kirke. Marken var oprindeligt udvalgt til detektorafsøgning, da der ved markens kanter var registreret flere middelalderlige anlæg; blandt andet en hypokaust og en vandmølle.

Ved detektorafsøgningen blev der i starten blot fundet forskellige mindre skillinger, der var fra sidste halvdel af 1700-tallet og starten af 1800-tallet, men da der indtil 1862 havde ligget en gård på marken, blev der ikke taget videre notits af disse mønter. Antallet af skillinger voksede dog efterhånden, og da der pludselig dukkede tre rigsbankdalere op af mulden, blev Amy og Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev hurtigt klar over,

at der var tale om mere end blot nogle tilfældigt tabte mønter. Det drejede sig nok nærmere om en opløjet skat. I alt var der på dette tidspunkt fundet 46 mønter. I samarbejde med Michael Märcher fra Nationalmuseet blev mønterne bestemt, og da de yngste mønter var rigsbankdalere fra 1813, måtte der være tale om en skat nedlagt i forbindelse med Napoleonskrigenes. Der er blot én gang tidligere fundet en møntskat fra Napoleonskrigenes i Danmark, nemlig i 1929-1930, hvor der blev fundet en skat med 478 mønter ved Slagelse.¹⁾

Undersøgelsen

En septemberdag efter høst 2013 blev der foretaget en egentlig udgravning efter skatten. På baggrund af de fundne mønters spredning blev et område på 50 x 50 m afsat. Med en gravemaskine blev der forsigtigt gravet få centimeter muldjord af ad gangen, og løbende blev den nyafgravede flade afsøgt med detektor af Amy Lewring, Henrik Thietje, og undertegnede.

Hver mønt blev indmålt med gps og herefter taget op. Denne procedure blev fulgt, indtil der kunne iagttages en koncentration af mønter. Ikke lang tid efter opstarten kunne et mønster anes. Mønterne lå alle koncentreret indenfor et omtrent 10 x 5 m stort område med en mindre koncentration i midten. Den NS orienterede spredning svarede til pløjeretningen på marken. På flere af mønterne kunne der iagttages spor efter kontakt med ploven. Omtrent i mid-

ten af det 10 x 5 m store område, lå ti mønter indenfor 30 x 30 cm.

Denne koncentration blev tolket som nedgravningsstedet for selve skatten. Proceduren blev nu ændret fra gravemaskine til håndskovl og graveske, da vi formodede, at mønterne var nedlagt i en form for beholder. Efter nogen tid blev det dog klart, at vi ikke ville finde en beholder fyldt med mønter.

Hovedparten af mønterne lå blot i en lille mørk nedgravning i undergrunden.

Manglen på en beholder kan tyde på, at skatten er taget op, da det ikke længere var nødvendigt at gemme værdierne eller, at skatten har været hængemt i organisk materiale, måske i et klæde eller en lille pung

Selve skatten

I alt blev der fundet 129 mønter, flest mindre skillinger, men også seks rigsbankdalere. Den ældste mønt er en toschilling fra Hamborg præget i 1720. De yngste er danske rigsbankdalere fra 1813. Dog må det påpeges, at nogle af mønterne var i så ringe stand, at prægningen ikke har kunnet tydes før konservering (der endnu ikke er afsluttet). Mønterne stammer fra fire forskellige steder: Danmark, Slesvig-Holsten, Hamborg og Mecklenburg-Schwerin. At mønterne ikke blot er danske skyldes naturligvis, at vi er i Hertugdømmerne, men må også ses som et tegn på mistroen til den danske økonomi i starten af 1800-tallet.

Den afsøgte mark med markering af Hejls Kirke, hypokausten fra en middelaldergård, den middelalderlige vandmølle samt placeringen af Bygebjerggård i dag.

Årsagen til skattens nedlæggelse

Danmark var kommet forholdsvist uskadt gennem Napoleonskrigene, men den 5. april 1812 indgik Sverige og Rusland en forbundstraktat, hvor Rusland lovede svenskerne herredømmet over Norge enten ad diplomatiets vej eller om nødvendigt med militærmagt, med hjælp fra russiske tropper. England accepterede aftalen, og den 3. september erklærede Danmark krig mod Sverige.

Med Napoleons nederlag ved Leipzig den 15. - 18. oktober 1813 var vejen mod vest banet for de svenske og russiske tropper. Den 26. november krydsede de svenske tropper Elben sammen med russiske kosakker. Den udenlandske hær fortsatte op gennem Holsten, og den 9. december oprettede de hovedkvarter ved Oldesloe. Holsten var nu besat med det for-

mål at presse Frederik VI til at afstå Norge. Da dette ikke skete, fortsatte den svenske hær sin fremfærd op i Slesvig. Den 15. december blev der indgået en våbenhvile. Våbenhvilen skulle vare til den 29. december. Det blev aftalt, at de svensk/russiske tropper skulle blive syd for Slesvig, og de danske tropper trække sig tilbage og samles ved Kolding og Middelfart, hvor forsvaret skulle stå. Første juledag forlængedes våbenhvilen dog til 5. januar 1814.

Da Frederik VI ved våbenhvilens udløb stadig ikke havde afstået Norge til Sverige, fortsatte den udenlandske styrke sit indtog i Slesvig. Den 5. januar blev således Slesvig by indtaget, og dagen efter stod tropperne i Flensborg. Herefter fortsatte fremmarchen, indtil styrken den 9. januar stod i Christiansfeld. Den 7. januar bøjede

Amy Lewring og Henrik Thietje afsøger området.

Foto: Anders Hartvig, Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev.

Mønter fra skatten. Fem skillinger og nederst en rigsbankdaler, der har tydelige spor efter ploven.

Foto: Jørgen Andersen,
Museum Sønderjylland -
Arkæologi Haderslev.

kongen sig for presset, og den 15. januar blev fredstraktaten underskrevet, hvorpå de svensk/russiske tropper igen drog mod syd.

I takt med de udenlandske troppers fremmarch må frygten have bredt sig blandt befolkningen. Med svenskerne hærgen i 1600-tallet i erindring må tankerne have fløjet tilbage til den tids ufred. Samtidige kilder fortæller, hvorledes præster og andre højtstående folk gemte deres værdier væk, inden de udenlandske troppers indtog. Skatten ved Hejls må være nedlagt på baggrund af sådanne overvejelser, dog blev denne skat aldrig hentet.

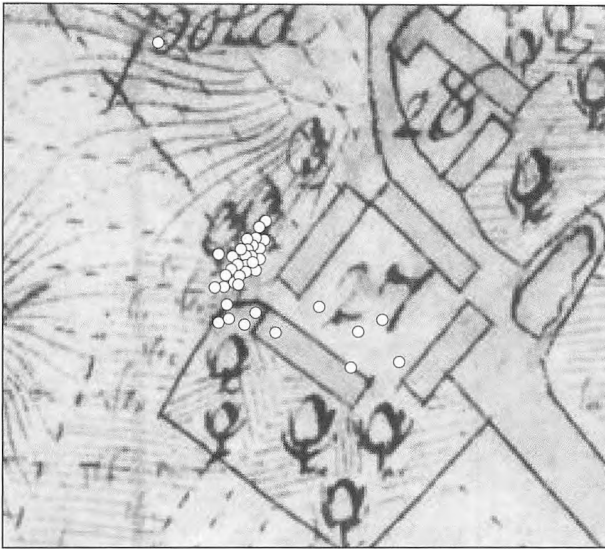
Skattens ejer

Som tidligere omtalt lå gården Bygebjerg på marken indtil 1862. På udskiftningskortet over Hejls ejerlav fra 1787 er denne gård gengivet som en firlænget gård. Ved at indmåle de fundne mønter på udskiftningskortet, fremgår det tydeligt, at møntkoncentrationen er beliggende i haven lige vest for gården. På udskiftnings-

kortet fremgår det, at gården i 1787 var ejet af Laurids Hansen.

Endvidere fremgår det af kortets oversigt over gårdejere i Hejls, at Laurids Hansen ejede 2 1/2 otting jord, hvilket gjorde ham til en af de større gårdejere i Hejls sogn.²⁾ Af kirkebogen fra Hejls fremgår det, at Laurids Hansen ejede Bygebjerg indtil 1802, hvor hans svigersøn Jep Jespersen overtog gården. Han drev den frem til 1830, hvor gården blev givet videre til sønnen Laurits Jensen.³⁾

På skattens nedlæggelsestidspunkt var Jep Jespersen ejer af gården. Foruden Jep boede hans kone Anne Christina og deres fire børn samt to tjenestepiger og et ukendt antal karle på gården.⁴⁾ Vi må formode, at hverken karle eller tjenestepiger har været så økonomisk formuende, at de havde værdier at gemme væk. Det må

Gården, som den findes på udskiftningskortet fra 1787. Mønterne er markeret med ○. Enkelte mønter var spredt ud over hele området, hvor gården tidligere lå, men den store koncentration - skatten - ses i haven med træerne (abildgården), vest for bygningerne.

derfor have været gårdejer Jep Jespersen, der omkring årsskiftet 1813-1814 gravede mønterne ned i sin have. Truslen drev dog hurtigt over, og Jep Jespersen kunne teoretisk grave de gemte mønter op igen. Det gjorde han åbenbart ikke. Nok må Jep Jespersen have været en holden mand, men selv det forklarer ikke de efterladte mønter. Under normale omstændigheder ville man formode, at skattens ejer var blevet forhindret i at hente skatten pga. dødsfald eller andet. Men da Jep hverken døde, eller gården på anden måde led overløst under den korte besættelse af Slesvig, må forklaring på, at møntskatten blev i jorden, søges et andet sted.⁵⁾ Samtidige kilder fortæller om et forfærdeligt vintervejr den 5. januar, dagen hvor de udenlandske tropper begyndte deres fremmarch op gennem Slesvig. Denne hårde vinter kan have udskudt muligheden for at grave skatten op igen, og da chancen endelig bød sig, var skillingerne måske så lidt værd, at det ikke kunne

betale sig at lede længe efter dem. Netop årene 1813 og 1814, Statsbankerottens år, var vanskelige økonomiske år i Hertugdømmerne. Dette forklarer dog ikke de seks nye rigsbankdalere, der uden tvivl havde stor værdi. Måske havde Jep blot gemt pengene ved et træ i haven. På den måde ville han let kunne finde dem igen, når faren var drevet over. På udskiftningskortet fra sidst i 1787 ses flere træer afbilledet i haven. Træet kan være væltet under vinterstormen, hvorved skatten blev omrodet og mange af mønterne svære eller umulige at genfinde - i hvert fald ikke uden en metaldetektor!

Afslutning

Den angst gårdejeren sammen med befolkningen i øvrigt må have følt, da udenlandske tropper endnu engang besatte landsdelen, har utvivlsomt ført til nedgravningen af skatten. Mange, som havde noget af værdi, har i stor hast gemt dette bort. Da besættelsen var kortvarig, må langt

de fleste værdier hurtigt være blevet hentet tilbage, blot ikke mønterne i haven ved Bygebjerg.

Den udgravede møntskat giver et øjebliksbillede af møntøkonomien på landet i årene op til Statsbankerotten i Danmark 1813. I skatten optræder mønter fire forskellige steder fra, hvilket både fortæller om møntcirkulationen og en bondes kontaktflader i starten af 1800-tallet. Endvidere viser de mange slesvig-holstenske mønter, at det hovedsageligt var disse, der cirkulerede i Hertugdømmerne op til 1813, ligesom indslaget af udenlandske mønter antyder den stærke mistro til den danske økonomi i tiden efter krigsudbruddet 1807. Endelig viser de seks splinternye danske rigsbankdaler fra 1813, at lukningen af Hertugdømmernes egen bank i Altona den 5. januar 1813 og ophævelsen af den slesvig-holstenske møntfod fik øjeblikkelig effekt. Den nyindførte rigsbankdaler kom straks i cirkulation, også i Hejls. ■

Litteratur

Henningsen, Lars N.: 'Kosakvinteren' 1813-1814 - den halvhjertede krig. I: *Sønderjyske Årbøger*, 2012, side 7-31.
Henningsen, Lars N.: Mønsterregion i det danske monarki 1721-1814. I: *Sønderjyllands Historie indtil 1815*. Aabenraa 2008.

Olsen, Olaf (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Fra reaktion til grundlov (1800-1850)*, bind 10. København 1990.

Noter

- 1) Venligst meddelt af Michael Märcher, projektforsker ved Nationalmuseet afdeling for Middelalder, Renæssance og Numismatik.
- 2) Udskiftningskort over Hejls sogn 1787.
- 3) Ejerforhold er udredt gennem kirkebøger af formanden for Sønderjyllands amatørarkæologi Amy Lewring.
- 4) Folketællingen 1803, venligst udredt af formanden for Sønderjyllands Amatørarkæologer Amy Lewring.
- 5) Ejerforhold er udredt gennem kirkebøger af formand for Sønderjyllands Amatørarkæologer Amy Lewring.

Værd at bevare i Løjt Sogn Af Kim Furdal

I sommeren 2015 udgav Museum Sønderjylland bogen 'Værd at bevare' om gårde og huse i Løjt Sogn. Museumsinspektør Kim Furdal, der var tilknyttet projektet, fortæller om baggrunden og de muligheder for formidling af sognets bygningskultur, som bogen rummer.

SØNDERJYLLAND HAR EN RIG bygningskultur, der afspejler den rigdom, som har præget hertugdømmerne gennem århundreder. Nederlaget på Dybbøl i 1864 varslede ikke blot nye nationale rammer som en del af Preussen/Tyskland, men også en industrialisering, der først i mellemkrigsårene slog igennem i landsdelen og aldrig med samme kraft som i andre dele af Danmark.

Et af de områder i Sønderjylland med en særlig rig bygningskultur er Løjt Sogn, lige nord for Aabenraa. I kraft af sin fede morænejord, sin position som leverandør af stude til markederne i bl.a. Wedel, Altona og Hamborg og et pikant strejf af søfart, havde sognet gennem århundreder nogle økonomiske betingelser, der var usædvanlig gunstige for sognets bygningskultur, præget af skiftende moder inden for arkitekturen og byggeskikken.

Fra begyndelsen af 1900-tallet blev sognet i stigende grad en integreret del af Aabenraa købstad. Først begyndte personer fra byens bedre borgerskab at flytte ud i sognet, og fra 1960'erne gjorde den økonomiske velstand det muligt for mange at bygge parcelhus i Løjt og købe bil til at transportere sig frem og tilbage mellem hjem og arbejde. Det sidste skab-

te en økonomisk velstand, der ikke var metervare i landets landsogne, som efter krigen var præget af befolkningstilbagegang og stadig færre landbrug.

Løjt Sogn er i dag et udpræget rekreativt bolig- og ferieområde, hvor man på den ene side kan nyde naturen og de særlige kvaliteter i et mindre lokalsamfund og på den anden side stadig være i cykelafstand til arbejdspladser, forretninger og servicefunktioner i Aabenraa. Denne udvikling op gennem det tyvende århundrede, og i de senere år godt hjulpet af Michael Jebsen Fonden og Fonden til bevarelse af gamle bygninger på Løjt Land, har været med til at fastholde og bevare store dele af sognets bygningskultur, hvor det andre steder er gået grumme galt.

Netop de to fonde gjorde det i 2012 muligt for Museum Sønderjylland at starte et bygningsregistreringsprojekt med henblik på at udgive en registrant, dvs. en fortegnelse over de fredede og bevaringsværdige bygninger i Løjt Sogn. Og i løbet af 2012-2014 har museets arkitekt Flemming Sørensen beskrevet og fotograferet de bevaringsværdige bygninger i Løjt Sogn, mens museumsinspektør Kim Furdal har undersøgt bygningernes historie ud fra det tilgængelige arkivmateriale på bl.a. Rigsarkivet i Aabenraa.

Den 11. maj i år kunne Museum Sønderjylland så præsentere bogen, der har fået titlen 'Værd at bevare. Gårde og huse i Løjt Sogn'. Bogen rummer en oversigt over 198 ejendomme, der ifølge den såkaldte

SAVE-skala har fået karakteren 1-4, dvs. de fire højeste vurderinger på en skala fra et til ni, hvor et er den højeste vurdering og ni den laveste. Grundlaget for vurderingen er den bygningsregistrering, som Aabenraa Kommune udarbejdede i 1991, og revisionen af denne i 2004. Det er altså ikke samtlige bygninger, som er medtaget i bogen. Til gengæld er bogen en status for de bevaringsværdige bygningers tilstand i 2015.

For at ramme fortegnelsen ind og give en baggrund for de mange bygninger indledes bogen med et kapitel om Løjt Sogns historie skrevet af museumsinspektør Kim Furdal og et kapitel om sognets bygningskultur skrevet af fhv. overinspektør Peter Dragsbo. Endvidere har arkitekt Flemming Sørensen skrevet tre kapitler om henholdsvis bulhuse på Løjt, søjlemotivet på Løjt og døre på Løjt. Hele vejen igennem er bogen, takket være finansiel støtte fra de to fonde,

gennemillustreret med ca. 600 farvebilleder. Den generøse støtte gjorde det også muligt at lade Nationalmuseets fotograf, Roberto Fortuna, tage en række fotografiske highlights til bogen.

Hvad kan man så bruge bogen til?

I første række har Aabenraa Kommune, Museum Sønderjylland, bevaringsforeninger og andre, der arbejder med bygningsbevaring, fået et godt værktøj i det daglige arbejde. Hvad er bygningernes bevaringsværdier her i starten af det tyvende århundrede? Hvorledes indskrives huset eller gården sig i historien, og er der særlige hensyn, der skal tages ved renoveringer? I disse, som andre spørgsmål, kan bogen give konkrete svar.

Men på sigt giver bogen bedre mulighed for at forstå og værdsætte sognets bygningskultur. Vi fødes ind i historien, så vi sjældent opfatter os selv som del af et kulturhistorisk landskab

Avlsbygningen til Nygård, Spramshusevej 90, med den klassicistiske portal til portgennemgangen, vokser nærmest op af det frodige morænelandskab, når man nærmer sig gården. Bygningerne er opført 1864.

Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet.

Bygningsfortegnelsen omfatter tiden frem til 1920 og dermed også Løjt Skole fra 1914, tegnet i hjemstavnsstil af den kendte tønderarkitekt Lauritz Thaysen.

bestående af bygninger og andre ting, skabt og vedligeholdt af tidligere og nuværende generationer for at leve det gode liv netop dette sted. Bygningerne er der bare, som rammer for familier, virksomheder og aktiviteter. Vi ved, de er der, men de er ikke genstand for vores nysgerrige opmærksomhed. Først når bygningerne gør 'modstand', når en dør skal renoveres, en bygning forfalder, eller vi for et øjeblik glemmer vores travle hverdag på f.eks. en ferietur, sker det, at vi 'ser' bygningerne i stedet for dagligdagen som et hektisk flow af gøremål.

Når disse øjeblikke indtræder, melder spørgsmålene sig. Hvorfor ser bygningen ud, som den gør, hvornår er ejendommen opført, hvem har boet der, og hvorledes har det levede liv i huset formet sig siden opførelsen? I den udstrækning, vi stiller spørgsmålene og får svarene, indskriver vi i større eller mindre grad vores liv i bygningen. Den smukke herregård gemmes som et ferieminde, mens vores egen bolig er en daglig

påmindelse om ens eget og tidligere generationers idealer om det gode liv og skiftende moder inden for byggeskik og arkitektur.

De fleste er i dag klar over, hvordan deres eget hus skal være for at være smukt og praktisk. I den udstrækning, man er i tvivl, kan man ty til diverse magasiner eller de mange boligprogrammer i fjernsynet. Men vi ved sjældent, hvorfor 1800-tallets bonde i Løjt syntes, at gården skulle se lige netop sådan ud for at være moderne og praktisk. Og, som bogen påviser, havde løjtingerne en sikker fornemmelse af moden inden for arkitekturen, hvad enten inspirationen blev hentet fra Hamborg, Angel eller Aabenraa.

'Værd at bevare' er ikke et kvalitetsstempel, der kan anvendes i værdisætningen af ejendommen, men bogen giver, foruden glæden ved de mange bygninger, som den rummer, forhåbentlig et værktøj, så vi også fremover kan dele denne glæde, når vi færdes på Løjt Land, hvad enten det foregår til fods, på cykel eller i bil.

Nis Kocks rejse

Af Sven Borregaard

Februar 1915 stod 'Kronborg' ud fra Wilhelmshafen på en ganske særlig mission. Først på søen fik besætningen besked om, at de skulle til Deutsche Ostafrika for at undsætte krydseren 'Königsberg'. Med om bord var smed Nis Kock fra Kegnæs. Fhv. ingeniør Sven Borregaard, nu kustode på Genforenings- og Grænsemuseet i Christiansfeld, har fulgt Nis Kocks rejse under Første Verdenskrig.

MIDT I 1970'ERNE fandt jeg en bog på et loppemarked, 'Sønderjyder forsvarer Østafrika 1914 - 1918'. Jeg læste den og satte den i reolen uden nærmere eftertanke. Den var meget interessant, men heller ikke mere.

Først i 80'erne rejste vi til Tanzania. Jeg var blevet ansat af Udenrigsministeriet, Danida, for at være en del af en lille gruppe, der skulle planlægge og udføre skolevedligeholdelse af gymnasier og seminarier i hele landet. Det var også tiltrængt. Da vi pakede vore ting, der skulle med, røg omtalte bog også med i en af flyttekasserne. Det var meget godt, så kunne jeg læse den igen og på et landkort følge sønderborgeren Nis Kocks strabadser i landet under Første Verdenskrig. Faktisk kom jeg til at krydse Kocks fodspor adskillige gange i de to år, vi opholdt os i landet.

Mange år senere, da jeg blev pensioneret, blev jeg kustode på Genforenings- og Grænsemuseet nord for Christiansfeld, og her 'dukkede' Kock igen frem på en tv-skærm. Samtidig fik jeg fortalt historien om krydseren

'Valkyrien' af en af min kolleger dér, Leif Gr. Thomsen, Anslet, Haderslev. Men lad os gå mere end 100 år tilbage.

Deling af Afrika i Berlin

Sidst i 1800-tallet var landene i Europa for alvor på jagt efter kolonier i Afrika. På en konference i Berlin i 1884-85 enedes en række lande om at dele Afrika mellem sig. Herved fik Tyskland bl.a. det nuværende Tanzania, som de kaldte Deutsche Ostafrika eller Tanganyika. Man var også enige om, at en evt. krig i Europa ikke måtte brede sig til Afrika. Det ville se dumt ud over for de sorte, at europæerne begyndte at skyde på hinanden.

Den store krig 1914-18 nåede også Afrika

Alligevel kunne krigen ikke holdes ude af Afrika, tyskerne havde ingen forbundsfæller i Tanzania, englænderne pressede på fra nord. Man husker måske fra filmen 'Out of Africa' med Karen Blixen, at englænderne mobiliserede i Kenya, belgierne med general Olsen fra Kalundborg pressede på fra Congo i vest og fra syd portugiserne. Til søs var der blokade af englænderne. Tyskerne stod ganske alene med en forholdsvis beskeden hær. Deres mål var at binde så mange europæiske tropper som muligt, så de ikke kunne kæmpe i Europa, og det lykkedes ganske godt. Tyskerne drev faktisk gæk med englænderne under hele verdenskrigen og blev aldrig slået. Måske har man hørt navnet

Paul von Lettow-Vorbeck. Han var tysk generalmajor, og var rejsefælle med Karen Blixen, den eneste danske person, der var ombord, skriver Blixen om sejlturen til Kenya i 1913.

Det gode skib 'Kronborg'

Tyskerne manglede i høj grad materiel i Tanzania. Hvordan ville man løse dette problem?

Man kunne jo forsøge at udruste neutrale skibe som handelsskibe og lade dem sejle under falsk flag. Et af disse skibe var det tilsyneladende gode, danske skib S.S 'Kronborg' af

København. Det var et engelsk skib, som var blevet interneret i Hamborg ved krigens begyndelse, men et lyst, tysk hoved fik idéen med at laste det med tømmer som et dansk handelsskib med destination La Plata i Argentina. Besætningen blev udtaget blandt indkaldte sønderjyske søfolk, der alle fik danske papirer, ligesom alt andet på skibet også var dansk, såsom søkort, aviser og dansk korrespondance.

Smed Nis Kock fra Kegnæs var én af besætningen. Han var født i 1892 og blev genindkaldt, da krigen begyndte. Han var godt tilfreds med at blive fyrbøder på 'Kronborg' og derved slippe for krigen i Europa. Forinden var han blevet gift med sin Anna, og på hans sidste orlov hjem blev sønnen Per døbt. Der skulle så gå næsten fem lange år, inden han genså dem.

I februar 1915 stod 'Kronborg' ud fra Wilhelmshafen tungt lastet med gode sager under tømmerlasten: Ammunition, sprængstoffer, artilleri, medicin, zinkkasser med ukendt indhold samt 3.000 tons kul.

Først ude på åbent hav afslørede kaptajn Carl Christiansen fra Før formålet med sejladsen: Vor destination er Deutsche Ostafrika, vi er et undsætningsskib, der skal bringe forsyninger til krydseren 'Königsberg', der i flere måneder havde ligget gemt i Rufijiflodens delta syd for Dar es Salaam.

Med slukkede lanterner sejlede 'Kronborg' op langs Jyllands vestkyst og nåede Bergen, hvor en brølende storm ventede. Da de drejede sydover

Nis Kock i Dar es Salaam 1915.

Foto: Jørgen C. Bendtorffs arkiv.

ved Færøerne undgik de den næste blokadelinje, og nu gik det sydover, hvor det var sommer. Det blev meget varmt at være fyrbøder. Man rundede Kap det gode Håb, og så gik det nord-på igen. Nord for Madagaskar fik man radiokontakt med 'Königsberg', der kunne fortælle, at 'Kronborg' måtte fortsætte til Tanga, idet englænderne havde fået nys om et fjendtligt skib og derved spærrede indsejlingen til Rufijifloden.

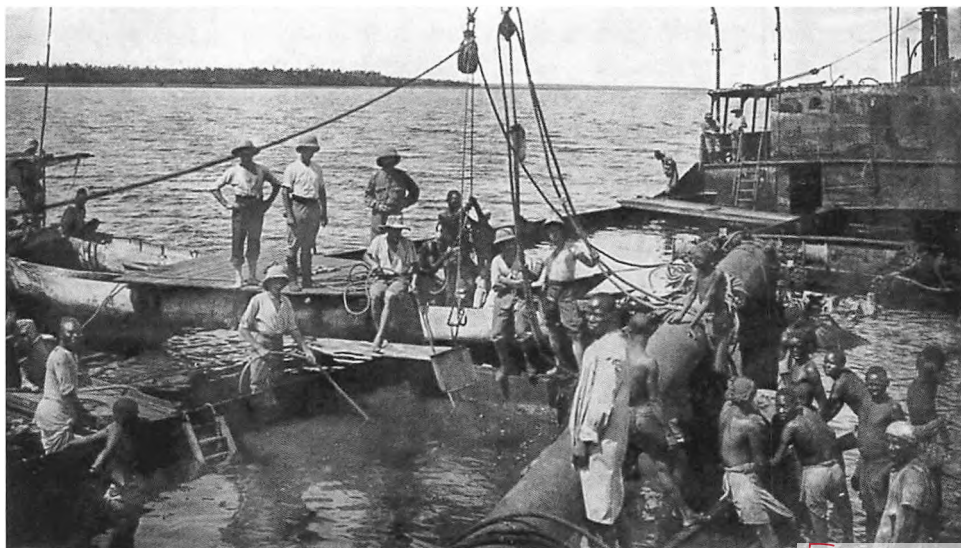
Nu blev det for alvor hedt, ikke alene tropevarmen gav sved på panden. En dag brølede udkigsmanden, at et fjendtligt skib nærmere sig. Trykket på dampmaskinen steg over den røde streg, men 'Kronborg' nåede frem til Tanga, før de første granater slog ned omkring skibet. Bag en tange kastede man anker på lavt vand et stykke fra land. Da den engelske krydser fortsatte beskydningen, gav kaptajn Christiansen ordre til at forlade skibet. Dette lykkedes, stort set alle nåe-

de kysten, hvor de blev budt velkommen af en tysk officer, der sørgede for, at de blev indkvarteret i en landsby. Skibet havde fået sin bekomst, englænderne tog det for givet, at skibet med last var ødelagt, da det kun lå en meter over vandoverfladen, og rapporterede hjem til flådeminister Winston Churchill, at aktionen var lykkedes. Skibet var sænket, men det viste sig, at lasten var intakt. Med megen held og snilde lykkedes det tyskerne at bjerge de fleste af de gode sager ombord og redde dem i sikkerhed ved foden af Kilimanjaro.

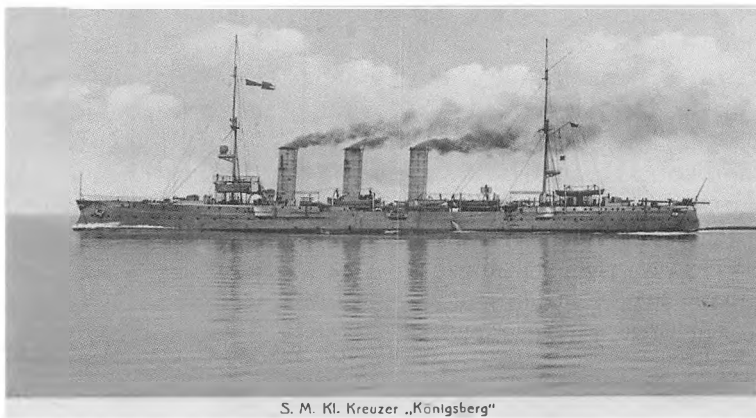
For alvor i Afrika

Besætningen på 'Kronborg' blev indrulleret i den tyske kolonihær, men da Nis Kock var smed, kom han som ammunitionsunderofficer til at arbejde med krudt og kugler. Han fik en højere løn, så han havde råd til et bedre logi og til at ansætte sin personlige tjener, Ramasan, der var en god muslim,

Bjergningen af 'Kronborgs' last i Mansabugten ved Tanga 1915. Fra Klaus Winkel: 'Danskere i tropisk Afrika', 2011.

*Krydseren
"Königsberg",
som 'Kronborg'
skulle komme
til undsætning.*

S. M. Kl. Kreuzer „Königsberg“

og som senere reddede hans liv.

Kock havde det godt, når man ser bort fra, at arbejdet med ammunition var livsfarligt. En dag gik det også galt, en granat gik af og sårede Kock ganske alvorligt, men efter nogle uger kom han sig og blev i stand til at se igen. Han drejede engelske granater ned til tysk størrelse, idet man havde bjerget nogle af kanonerne fra 'Königsberg', der for længst var skudt i sænk. En anden opgave var at fabricere kanonlavetter, så kanonerne blev mobile. En af dem står i dag som krigsmonument i Nationalmuseet i Dar es Salaam.

Kocks første base var Dar es Salaam, hvor han arbejdede meget selvstændigt. Senere fik han ordre om at slutte sig til styrken ved det store ammunitionslager uden for Morogoro. Tyskerne var for alvor presset, da englænderne havde indledt en offensiv, som generalmajor Lettow-Vorbeck vidste, at man ikke kunne modstå i længden. Hans taktik var derfor guerrillakrig. Det gjaldt om at få så megen ammunition med sydpå og sprænge resten i luften, så det ikke kom englænderne til gavn. 500 bærere slæbte hver mere end 30 kg på ryggen ned

over Ulungurubjergene, noget af det mest ufremkommelige terræn i Tanzania, og ned til sumpen i Ruvumaområdet. Selv i dag vil man sige, at det er ganske umuligt at føre krig i et område, der mangler veje, der er sump med tsetsefluer, malariamyg, krokodiller og andre vilde dyr, som vil gøre det af med en hær på kort tid.

Kock fik da også malaria, men blev heldigvis passet af sin tro tjener Ramasan og blev igen så rask, at han kunne fortsætte vandringen sydpå. Alligevel måtte Lettow-Vorbeck efterlade mange sårede og syge soldater til englænderne nede ved grænsen til Mozambique. Kock var én af dem, idet malariaen rasede i hans krop.

Krigsfangelejr i Dar es Salaam

Fangerne blev efterhånden ført til fangelejr i Dar es Salaam og siden forenet med de øvrige krigsfanger, der måtte overgive sig. Senere blev de sejlet til Alexandria for at vente på at blive sejlet tilbage til Europa.

Det lykkedes aldrig for englænderne at slå tyskerne, selvom deres styrke var hen ved 300.000 mand. Først efter våbenstilstanden den 11. november måtte Lettow-Vorbeck over-

give sig til englænderne med fuld honnør fra begge sider. Det skete syd for Tanganyikasøen i det nuværende Zambia den 14. november 1918. Han blev herved den sidste tyske kommandant, der nedlagde våbnene uden nogensinde at være slået.

Krigsfangelejr i Alexandria

Selvom fangerne havde det nogenlunde frit, længtes de selvfølgelig hjem. Dagene slæbte sig af sted, ni måneder var gået med ingenting, men en dag først i august 1919 ankom den danske generalkonsul fra Cairo, de dansksindede soldater var ikke glemt!

“Alle, der er hjemmehørende i området mellem Kongeåen og Ejderen, eller har opholdt sig der i en længere periode, vil med englændernes tilladelse blive samlet i Cairo under en dansk komité og om ganske kort tid blive hjemsendt på et dansk skib, som er undervejs hertil!” - sagde konsulen.

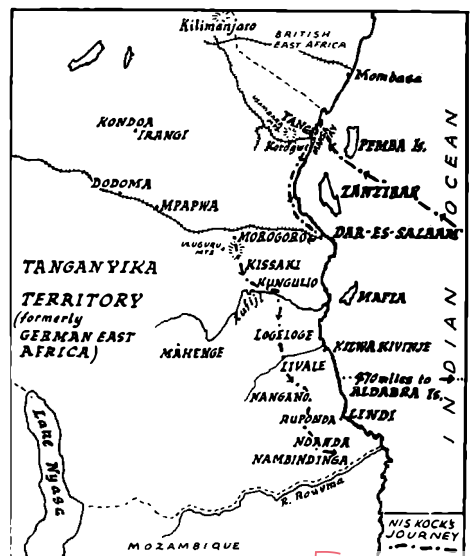
Allerede næste morgen var der afgang til Cairo. De blev taget med på udflugter, bl.a. til pyramiderne i Giza uden for Cairo, som billedet fra Genforenings- og Grænsemuseet viser.

Tilbage til Danmark

I juli var den danske krydser ‘Valkyrien’ sejlet på kadettogt til Madeira. Her fik skibet ordre fra København om at afbryde togtet og sejle til Alexandria i Ægypten og den britiske base på Malta. Om bord som kadetter var både daværende kronprins Frederik

og arveprins Knud. Man havde en formodning om, at det drejede sig om 125 fanger, hvorfor der også skulle provianteres og købes ind undervejs på Gibraltar, sovegrej og klæder, ligesom der blev indkøbt søkort med kendte minefelter over Middelhavet. På den 2000 sømil lange strækning til Alexandria blev der arbejdet hårdt på at få skabt plads til de ekstra 125 mand, bl.a. blev chefs spisestue indrettet som soverum for 17 kadetter. Ni dage efter afsejlingen blev destinationen nået.

Den 17. august var man klar til at tage skibets nye passagerer om bord, det var 110 militære fanger og 11 civile fanger. En af fangerne var den næstkommanderende fra krydseren ‘Königsberg’, idet han var født i Rendsborg. Der var selvfølgelig stor usikkerhed blandt fangerne om, hvordan man ville blive behandlet om bord, men kommandør Kjær bød velkommen på engelsk. Man var nu eksfanger, til man nåede dansk havn og passagerer på krydseren ‘Valkyri-

Kort over Nis Kocks rejserute i Tysk-Østafrika. Fra Klaus Winkel: 'Danskere i tropisk Afrika', 2011.

en', men uden mulighed for at forlade skibet inden.

Afrejse skete den 18. august 1919, og fire dage senere blev Malta nået. Her fik man yderligere 40 fanger, så pladsen blev trang, da antallet af passagerer nåede op på 165 mand. For første gang i mange år skulle man ikke længere spise ris, men kartofler og rugbrød!

Den 24. august forlod skibet Malta og efter små ophold i Gibraltar og England stod 'Valkyrien' ind i Øresund med anløb på Langelinie den 10. september. Her blev der afholdt en række festligheder, ligesom man fik tilbudt et sted at bo, inden man kunne fortsætte hjemover til Slesvig. Man var endelig tilbage efter mange års fravær fra hjemmet. Anna var selvfølgelig også rejst til København for at tage imod sin Nis. Kommandør Kjær deltog ikke i festlighederne. Han ærgrede sig vel nærmest, idet han havde talt op, at der kun var 50 personer, som ville stemme for Nordslesvigs genforening med Danmark. Som et udtryk for taknemmeligheden for at komme hjem igen lavede en af tyskerne et træskærerarbejde, som blev overrakt kommandør Kjær. Det befinder sig nu på Genforenings- og Grænsemuseet i Christiansfeld.

Hjemme igen

Hjemme igen på Als bosatte familien Kock sig senere på H.C. Andersens Gade. Han fik arbejde som fyrbøder ved de alsiske kleinbaner. Da han var god til at skrive, blev han sekretær hos Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund i en årrække. De fik en pige, kan Kocks niece Lise Nielsen fra Nordborg berette. Hun kom meget gerne i hjemmet og kan fortælle, at

Anna var meget god til at bage småkager. Nis Kock døde 73 år gammel i 1965.

Efterskrift

Tanganyika blev efter Første Verdenskrig og indtil uafhængigheden i 1961 britisk mandatområde. På en rejse til Afrika i december 2014 havde min kone og jeg mulighed for at besøge Nairobi Railway Museum, Kenya. Her kunne vi se et par møbler fra krydsere 'Königsberg', som englænderne havde fjernet fra skibet, inden det efterhånden forsvandt i Rufijis mudder.

Karen Blixen besøgte Paul von Lettow-Vorbeck i Hamborg så sent som i 1958. Han var da blevet 88 år gammel, og her gav hun ham det kys, hun fortrød ikke at have givet ham, da de skiltes i Mombasa i 1914. ■

Kilder

Christensen, Chr. P.: *Sønderjyder forsvarer Østafrika 1914-18*. København 1937.

Kock, Nis: *Sønderjyder vender hjem fra Østafrika*. København 1938.

Winkel, Klaus: *Danskere i tropisk Afrika - fra slavehandler til bistandsarbejder*. Aarhus 2011.

Guillou, Jan: *Brobyggerne*. Aarhus 2011.

Nørby, Søren: Til Middelhavet efter krigsfanger: Krydsere Valkyriens togt juli - september 1919. I: *Marinehistoriske Skrifter*, nr. 3, 2011, side 22-32.

Cand. polit. Klaus Winkel, forfatter til '*Danskere i tropisk Afrika - fra Slavehandler til bistandsarbejder*', som denne artikel har trukket på, har været så venlig at læse korrektur. Han har i næsten hele sit arbejdsliv været ansat i Udenrigsministeriet med speciale i Afrika. Han var chef for Danidamissionen i Dar es Salaam i 1980-1982, og han var dermed min første chef derved.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Sommeren bød på gode muligheder for pressen til at boltre sig i en ellers nyhedsfattig tid. H.E. Sørensen har set på Carl Holsts 93 dage som minister, BIOS kaos og flygtningestrømme på vej over den danske grænse. Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens holdning og udtrykker ikke nødvendigvis Historisk Samfunds holdninger.

SOMMEREN HAR PRESSEMÆSSIGT været domineret af tre historier - Carl Holsts turbulente ministerperiode, BIOS's besværligheder i forbindelse med overtagelse af ambulancekørslen i Region Syddanmark og det massive flygtningepres på Europas, herunder Danmarks grænser.

Carl Holsts nedtur

Carl Holst havde knapt været med til præsentationen hos dronningen som ny minister, før uvejret brød løs. Først var der spørgsmålet om, hvorvidt det var rimeligt, at han modtog et eftervederlag fra regionen på 830.000 kr., samtidig med at han oppebar løn både som folketingsmedlem og minister. Så fulgte kritik af, at han ikke havde afbrudt sin ferie for at behandle et 'nødråb' fra en af forsva-

rets personalegrupper. Og endelig - som det alvorligste - mistanken om, at han havde misbrugt en ansat i regionen som sin personlige assistent under valgkampen. Selv om der har været talt om 'tunge indicier' og 'meget tyder på', har der ikke i skrivende stund været fremlagt et afgørende bevis. Hertil skal dog føjes, at Holst håndterede situationen så klodset som vel tænkeligt ved først at nægte alt og derefter gradvist opgive den ene forsvarsposition efter den anden og derved gøre sig selv utroværdig.

Det endte med, at presset blev så hårdt, at han 29. september valgte at trække sig fra sin post, idet 'sagen' nu havde nået et omfang, hvor den skyggede for de opgaver, han skulle

Siden sin udnævnelse til forsvarsminister og minister for nordisk samarbejde er Carl Holst løbet ind i en række problemer og sidst forklaringsproblemer.

tage sig af som minister. En effektiv pressekampagne havde nået sit mål. Det var den rette beslutning at tage, skrev JydskeVestkysten. Der var simpelthen ingen anden mulighed for Holst, sådan som sagerne stod. Men ved at gå selv reddede han muligheden for fortsat at have en politisk fremtid. Han havde åbenbart mange fjender, også internt, noterede chefredaktør Peter Orry (JV, 30/9). Holst blev dermed fældet af sine egne, fortsatte han. Selverkendelse er en god ting. Sagen ligger nu hos statsforvaltningen, som skal undersøge, om der er hold i anklagerne.

Hans efterfølger blev Peter Christensen, tidligere Aabenraa, der nu er flyttet til København. Han røg ud af Folketinget efter et personligt elendig valg i juni, men det var nok ikke kun en vennetjeneste, når regeringschefen gjorde ham til forsvarsminister. Han har mange år bag sig på Christiansborg og ministererfaring.

BIOS-kaos

Det hollandskejede selskab BIOS vandt sidste efterår licitationen over ambulancekørslen i Region Syddanmark foran Falck til overtagelse 1. september. Det kneb dog med at få stationerne klar og at skaffe reddere. Kun en måned før igangsættelsen manglede der endnu 238 af i alt ca. 550 reddere, eller knap 40 pct. (JV, 28/7). Uroen bredte sig, og det blev ikke bedre af, at BIOS fremlagde vagtplaner, som ikke syntes at afspejle virkeligheden, hvorfor regionsrådet holdt krisemøde både internt og med BIOS's ledelse.

Men selv om regionsformand Stephanie Lose sagde efter mødet, at man havde tabt tilliden til BIOS, må-

te overtagelsen gå sin gang, da det ellers ville koste mindst 90 mio. kr. for kontraktbrud plus et eventuelt endnu større erstatningsbeløb. Derfor overtog BIOS ambulancetjenesten natten mellem 31. august og 1. september, heldigvis uden synlige problemer. "Det var som juleaften," sagde ambulancechef René Sigvartsen (JV, 2/9). I de følgende uger var der tydeligvis knas med vagtplanerne, og flere ansatte udtalte sig anonymt yderst kritisk mod selskabet. Der var stadig personalemangel, så redderne havde meget lange vagter og måtte tage beordret overarbejde, hvilket bl.a. gav stress og gik ud over familielivet.

Det er svært at overskue, hvor vidt der er tale om mere end overgangsproblemer. For trods alt har beredskabet fungeret, og der er ikke rapporteret om alvorlige svigt eller uheld i forbindelse med BIOS's varetagelse af ambulancekørslen i regionen.

Presset på grænsen

Gang på gang har vi i løbet af sommeren set billeder fra især Italien og de græske øer, hvor tusindvis af mennesker har krydset Middelhavet i synkefærdige plimsollere og overfyldte gummibåde. Der har udspillet sig hjerteskrærende scener, når fartøjer fra den italienske eller græske kystbevogtning eller fragtskibe har bjærget folk i yderste livsfare, eller når bådene har gennemført turen og nået de forjættede kyster. Antallet løber op i tusinder hver eneste dag, og i år er mindst en halv million mennesker nået illegalt til Europa på denne måde. Da hverken Italien eller Grækenland kunne op-
 tage denne folkemængde, begyndte der i august en veritabel folkevandring mod nord, ikke mindst fra Græken-

land, hvor grænserne til Serbien, Ungarn og Kroatien blev belejret og løbet over ende af titusinder, som søgte videre mod ikke mindst Tyskland og Skandinavien.

Det betød også et pres på den danske grænse, både ved Rødby og Kruså. Fra begyndelsen af september kom der dagligt hundreder af personer, som gik over grænsen og begyndte en vandring nordpå ad motorvejen. Den tidligere Frøslev-Padborg skole blev omdannet til modtagelsescenter, hvor mere end 300 blev anbragt, men få dage senere fortsatte de mod deres drømmes mål - for de fleste Sverige eller Finland, hvor de havde hørt, at understøttelsen var højest og muligheden for familiesammenføring var bedst (JV, No. 8-10/9). Det må dog siges, at den massive invasion gennemgående fandt sted i god ro og orden.

Der påregnes, at Danmark skal modtage mindst 15.000 flygtninge i år, og i de sidste dage af september fragtede togene fra Flensborg omkring 800 om dagen nordpå (JV, 2/10), hvoraf de fleste rejste videre til Sverige.

Sydslesvig

Sydslesvigudvalget fik nye medlemmer efter valget i juni. Ifølge Folketingets forretningsorden vælges de efter den d'Hontske metode (en særlig forholdstalsberegning). Da tinget var delt i to blokke, fik Socialdemokratiet to mandater, hvoraf de afstod det ene til Enhedslisten, mens Venstre fik ét og Dansk Folkeparti to, nemlig Martin Henriksen, der også var medlem før valget, og Søren Espersen. Venstre udpegede den tidligere formand Kim Andersen, der ikke blev genvalgt til Folketinget, Socialdemokraterne Christian Rahbek Madsen fra Kolding og Enhedslisten Christian Juhl. Søren Espersen sagde, at man gerne havde afgivet et mandat til det tredjestørste borgerlige parti, Liberal Alliance, hvis det havde været et udtalt ønske, hvad det ikke var (Fl.A. 13/7 og 14/8). Den meget sydslesvigengagerede Mette Bock ønskede ikke at blive udpeget, da hun er formand for Grænseforeningen og derfor alt for ofte ville være inhabil i udvalget. I stedet foreslog hun, at udvalget fremover udvidedes til syv medlemmer for at få en bredere par-

Den 24. september blev den nyrenoverede Neptunbrønd i Flensborg præsenteret for offentligheden, og dagen efter blev der åbnet for vandet.

Foto: Lars Salomonsen. Flensborg Avis.

lamentarisk baggrund. Men da de stadig skal vælges efter den d'Hontske metode, vil de største partier også fremover kunne få flere repræsentanter, mens de små ingen får (Fl.A., 28/7).

I Flensborg ønskede de tre partier SPD, CDU og De Grønne at opstille en fælles kandidat til overborgmesterposten mod SSW'eren Simon Faber. Det blev landdagsmedlem Simone Lange fra SPD, der har nære relationer til mindretallet, og hvis børn går i dansk skole. Modstanden i byrådets største parti (CDU) var dog betydelig, og det blev kun godkendt i byledelsen med den smallest tænkelige margin: 20 for, 16 imod og 5 blanke (Fl.A., 28/9).

På SSWs landsmøde i Husum blev Flemming Meyer genvalgt til formand med stort bifald, og landdagsmedlem Lars Harms blev partiets spidskandidat ved landdagsvalget 2017.

Mindretalsskoler

Det tyske mindretals 14 børneskoler har alle modtaget elever i indskolingsklasserne, i alt 154 mod 138 sidste år. Det er en fremgang på ca. 12 pct., hvilket også afspejler sig i det samlede elevtal, som er steget fra 1.203 til 1.218 og derved har nået samme niveau som for to år siden. Skolen i Aabenraa er fortsat den største med 196 elever, fulgt af Sønderborg med 174, Gråsten 166, Haderslev 156 og Tinglev 127 elever. Skolen i Tønder har nu 97. De mindste skoler er Øster Højst med 17, Lunden 19 og Ravsted 21 elever, mens tallene for de øvrige fem skoler i Burkal, Løgumkloster, Rødekro, Felsted og Padborg er henholdsvis 48,

39, 61, 26 og 71 elever. Dertil kommer gymnasiet i Aabenraa med 175 elever og Efterskolen i Tinglev med 102 elever. Det totale antal elever i de tyske skoler bliver således 1.495.

Syd for grænsen har de 44 danske børneskoler modtaget 539 elever i begynderklasserne, hvilket er en nedgang på 23 eller 4 pct. i forhold til sidste år, hvor der også var nedgang. Skolernes samlede elevtal - inkl. gymnasier og ungdomsskole - er dog uændret 5.715, heraf godt 40 pct. i Flensborg og nærmeste omegn. Sydslesvig er inddelt i ni skoledistrikter med en distriktsskole og et antal mindre skoler, hver med 4-600 elever. Dertil kommer de to gymnasier, Duborg-Skolen og A.P. Møller Skolen med 541 og 592 elever samt Ladelund Ungdomsskole med 52. Ni af skolerne har over 200 elever, fem har mellem 100 og 200, elleve 50-100 elever og femten mellem 20 og 50, mens de to mindste, Vestermølle i Slesvig-Flensborg Amt og Vyk på Før, har 19 og 18 elever. Den største skole er Gustav Johannsen-Skolen i Flensborg med 374 elever. Ladelund-Tinningsted skole blev nedlagt ved sidste skoleårs udgang på grund af mangel på elever - bl.a. var der ikke indskrevet nye i år og sidste år. De resterende ti elever overførtes til skolen i Læk, ca. ti kilometer borte.

Saglighed i debatten!

På årsdagen for slaget ved Isted (25. juli) talte Flensborg Avis' chefredaktør traditionen tro ved Istedløven og krigergravene på den gamle kirkegård i Flensborg. Jørgen Møllekær kom her ind på spørgsmålet om de tospogede byskilte i Sønderjylland og beklagede, at det var "komplet umuligt at

*Den 25. august døde Antoni
Andresen, grundlægger af
'Calle' grænsehandelssupermarked,
i Tønder.*

gennemføre en bare nogenlunde saglig debat", for alt blev så 'følelsesladet'. Jamen, herregud, hvad havde han dog ventet. Hele spørgsmålet drejer sig om følelser, både for dem, der er for, og dem, der er imod. Han henviste til, at "det er en uomtvistelig kendsgerning, at tyske stedbetegnelser i Sønderjylland daterer sig tilbage fra før tvangsfortyskningen under den preussiske besættelse fra 1864 til 1920". - Hvem har dog benægtet det? Endelig henviste han til, hvad hans "chefredaktørkollega Gwyn Nissen fra Der Nordschleswiger" så 'rammende' havde udtrykt: "Det har altid været nemmere at være mindretalsborger i Sydslesvig end i Nordslesvig" (Fl.A., 27/7). Møllekær er åbenbart enig.

Ja, så, de herrer chefredaktører! Sæt jer dog lidt ind i historien. "Altid"? Hvordan var det at være dansk i Sydslesvig mellem 1920 og 1945 - sammenlignet med at være tysk i Sønderjylland? Der var f.eks. næsten hundrede tyske skoler i Sønderjylland, spredt over hele landsdelen, støttet af den liberale danske friskolelov, hvor lærerne frit kunne sprede nazismen og undergrave det danske samfund. Samtidig var der kun en halv snes små danske skoler i Sydslesvig, koncentreret om Flensborg og nærmeste omegn plus Slesvig og Tønning, der måtte holde lav profil og kæmpe for deres blotte eksistens. Samtidig blev folk systematisk truet

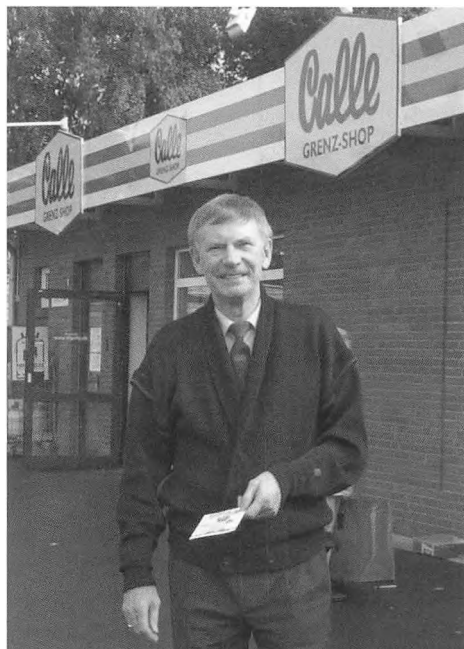

Foto: Lis Bæg Sylvest.

på brødet, hvis de bekendte sig til det danske i et Sydslesvig, hvor det tyske flertal var mere nazistisk end i nogen anden region i Tyskland. Og efter krigen var der nok mindst lige så megen animositet med 'die Speckdänen' syd for grænsen som mod 'æ tyskere' nord for.

'Et mindretalsparadis'?

I forlængelse heraf kunne man læse en artikel i Der Nordschleswiger, hvor Jan Diedrichsen stillede spørgsmål ved, om Danmark nu også er 'ein Minderheitparadies'. Han indrømmer, at der tages særligt hensyn til mindretallet bl.a. i valgloven, med hensyn til finansiering af skoler, vedr. biblioteker m.v., men kritiserer, at man på landsplan kun har et "mere eller mindre uforpligtende kontaktudvalg" over for Folketing og regering. I stedet henviser han til Rumænien, hvor samtlige 18 mindretal

Foto: Lars Salomonsen, Flensborg Avis.

Den 28. september blev den nye dobbeltsprogede salmebog taget i brug ved en tosproget gudstjeneste i Mariekirken i Flensborg.

er garanteret en fuld stemmeberettiget plads i parlamentet. Man kunne spørge: Har mindretallenes medlemmer i Rumænien så almindelig stemmeret til parlamentet? Kan de selv bestemme, hvem de vil stemme på, evt. uden for mindretallet? Eller er de bundet af den/de udpegede mindretalsrepræsentant(er)? Kræver det ikke en registrering af mindretallene, som vi ikke kender her i landet, hvor det er frit at tilhøre mindretallet eller lade være, og hvor hjemmetyskere kan stemme på danske partier (og vi andre på Slesvigsk Parti), ganske som de/vi ønsker, til såvel lokale som landsdækkende valg? Hvad er bedst? Hvad ønsker mindretallet selv?

Didrichsen hævder, at det tyske mindretals forhold ikke er 'tilstrækkelig' lovsikret. "Den danske model bygger på tillid", skriver han, men indrømmer dog, at dette tillidsforhold "profiterer vi af i dag". I Danmark løser man problemerne fra gang til gang, og "denne model har vist sin styrke også i krisetider", skriver han, hvilket bl.a. kunne ses i forhandlingerne om mindretallets repræsentation i de sønderjyske byråd og den økonomiske ligeberettigelse af de tyske skoler.

Europarådets mindretalsudvalg har dog peget på diskussionen om de to-

sprogede byskilte og fordrer "en større synlighed for mindretallet i flertals-samfundet ... en opgave, som ikke påhviler mindretallet, men som flertals-samfundet må løse i samarbejde med mindretallet" (No., 5/8). Hvad mener han egentlig? Hvis ikke det er op til mindretallet selv at manifestere sig i forhold til sine omgivelser, hvem skal så? Forestiller Didrichsen sig, at vi skal etablere et mindretalsreservat i form af en slags frilandsmuseum eller en zoologisk have med rundvisning? Mon ikke alle er bedst tjent med, at tingene foregår naturligt mellem de to befolkningsdele, så den ene ikke skal have lovfæstede fordele frem for den anden. Medlemmer af mindretallet - organiserede eller uorganiserede - har samme rettigheder som alle andre borgere i dette land. Enhver kan frit bekende sig til mindretallet, hvis man har lyst, og derigennem deltage i folkegruppens liv. Hvad forlanger man mere?

Jeg ved ikke, om mindretallene har det bedre i Rumænien end i Danmark. Mit gæt er, at Didrichsen alligevel ikke vil bytte.

Renhedshysteri

Tønder byråd har besluttet, at der skal være totalt rygeforbud på det nye

rådhus, som tages i brug omkring nytår. Ikke alene er smøgerne bandlyst inden døre, men på hele matriklen (JV, 22/9). Det sker naturligvis alt sammen i den bedste mening - folkesundheden og hensynet til kolleger og alt det der. Ikkerygere skal være fri for at plages af andres last. Ganske sympatisk. Det er særdeles forståeligt, at man ikke vil have røg inden døre og heller ikke i kommunens biler. Men et totalforbud på matriklen betyder også, at en person, der har parkeret på rådhusets parkeringsplads end ikke må tænde piben eller en cigaret i sin egen bil, før han/hun kører. Derved bliver det, som skulle være frihed for nogen, til en utålelig tvang for andre. Og man kan vist uden mindste overdrivelse hævde, at kommunalbestyrelsen har drevet renheds- og antirygerhysteriet ud over rimelighedens grænser.

Døde

Fhv. forstander for Højer Ungdomsskole og formand for Løgumkloster Højskole, Wolfgang Dibbern, Løgumkloster, 73 år (JV, No., 11/7).

Fhv. menighedsrådsformand, formand for museet i Skærbæk m.m. Bodil Bjerre, Skærbæk, 79 år (JV, 28/7). Sportschef for Sønderjysk Ishockey Søren Stockfisch, Vojens, 51 år (JV, No., 17/8).

Fhv. overlæge Ebbe Frigaard, Tønder, 79 år (JP, 19/8).

Biskop i Haderslev 1999-2013 og derefter sognepræst i Madum-Staby, Niels Henrik Arendt, 64 år (alle medier, 25/8).

Grænsekøbmand Antoni Andresen ('Calle'-supermarked), Tønder, 79 år (JV, 28/9).

Erhvervslivet

Danfoss' afdeling på Husumvej i Flensborg har i dag 400 ansatte mod de anslåede 500 ved indflytningen i 2011 (JV 8/9). Trods en betydelig nedgang på det russiske marked havde koncernen i første halvår 2015 en omsætning på 19,2 mia. kr., hvilket er en fremgang på 14 pct. i forhold til sidste år (JV, 20/8). - Sydbank havde i samme periode en indtjening på 2.227 mio. kr. og et resultat på 530 mio. kr. Det er et solidt regnskab, fordi "det følger den plan, vi har lagt", siger direktør Karen Frøsig. Samtidig er medarbejderstaben i det sidste år gået fra 2.243 til 2.175, og en yderligere reducere må forventes (JV, No. 20/8). - Offshorevirksomheden KLS-Energy har lejet store arealer ved Rømø Havn for 20 år og regner med at skabe 1.500-2.000 arbejdspladser. Firmaet udfører service på bl.a. havvindmøller og borerigge (JV, 16/9). - Linak investerer 30 mio. kr. i en ny fabrik til underleverandøren AKK Industri i Ragebøl (JV, 22/8). Samtidig opfører firmaet en ny bygning på 14.000 m² til produktionslokaler, kontorer og kantinefaciliteter ved hovedsædet i Guderup (JV 8/7). - Kartoffelmelsfabrikken AKS i Toftlund har opført en ny vaskehal og indvier en ny stivelsesfabrik til næste år. Det betyder, at fabrikken mere end fordobler sin kapacitet fra 12 til 30 tons kartofler i timen (JV, 7/8).

Sport

Flere sønderjyder har i perioden opnået bemærkelsesværdige resultater inden for flere sportsgrene: Ungdoms-VM i speedway afholdes 3. juli på banen ved Skærbæk med Christian Thaysen fra Fjeldsted som vinder

(JV). - Den 14-årige Oliver Schultz fra Gredstedbro bliver konge ved amtsringridningen i Sønderborg (JV, No., 13/7). - Maja Alm fra Rødebro (27 år) bliver verdensmester i orienteringsløb i Skotland (JV, 7/8). - Danmarksmesteren i rulleskøjteløb, den 17-årige Mads Berthelsen fra Kollund, bliver juniorverdensmester og nr. 3 i voksenklassen i marathondistancen på 45,2 km (No., 10/9). - Den 15-årige Mads Hansen fra Frifelt bliver verdensmester i speedway for juniorer (JV, 16/9).

DAGBOG

2. juli: Efterskolen i Rinkenæs går konkurs og lukker med øjeblikkelig virkning (No.).

3. juli: Slotfelt-laden ved Møgeltønder åbner efter endt restaurering (JV).

22. juli: Den katolske kirke i Tønder nedlægges af sparehensyn, og menigheden underlægges en fælles sønderjysk menighed (JV).

25. juli: Bestanden af ynglefugle er for nedadgående i Vadehavet, viser en undersøgelse foretaget af Vadehavets fælleskontor i Wilhelmshafen (Fl.A.).

26. juli: Kongefamilien holder ferie på Gråsten Slot (JV).

27. juli: Sønderborg Sommerrevy 2015 stopper efter 44 forestillinger med i alt 21.569 tilskuere. Det er 998 flere end sidste år og en belægningsprocent på 98 (JV). - Kapelmester Thomas Pakula modtager prisen som Årets Revykomponist ved Revyernes Revy på Bakken (JV, 21/8). - Et voldsomt uvejr forårsager oversvømmelser flere steder i Sønderjylland og særlig slemt i Flensborg (JV).

1. august: Tønder Kommune overtager ledelsen af asylcentre i Løgum-

kloster, Toftlund, Bolderslev og Uge (JV). - Prins Henrik læser digte i Augustenborg Slotspark, assisteret af Ghita Nørby (Fl.A.).

3. august: Miljøminister Eva Kjær Hansen ser på sikkerheden bag digerne (JV).

6. august: Tønder Amatørrevy deltager med et nummer på en international revyfestival i Kalmar i Sverige (JV).

10. august: Den smukke og fredede Agerskov Præstegård fra 1750 er blevet restaureret (JV).

19. august: Musik- og Teaterhøjskolen i Toftlund har udvidelsesplaner for 57 mio. kr., bl.a. en ny teatersal (JV).

20. august: En flok vildtlevende hængebogsvin hærger i landsbyen Astrup ved Skærbæk (JV).

22. august: Ved Ersted nord for Haderslev er fundet 166 sølvmonter fra Vikingetiden (No.).

30. august: Dronningen besøger Christiansfeld i anledning af byens udnævnelse til verdensarv. Ved den lejlighed afviste hun at have malet en lille skitse fra byen som 14-årig, hvilket gjorde Koldings borgmester Jørn Petersen så befippet, at han faldt ud af rollen og sagde 'du' til dronningen, der kvitterede med et stort grin (JV, TV-Syd).

2. september: Den nye psykiatriske afdeling på Aabenraa Sygehus indvies (JV). - Knivbjergselskabet fastholder det omstridte navn Langbehn Haus på en af bygningerne (No.).

3. september: Der er bevilget et millionbeløb til byfornyelse i Løgumkloster, Højer, Bredebro og Skærbæk (JV).

5. september: Regentparret besøger Aabenraa (No., JV).

8. september: Det nye dobbeltspor på jernbanen mellem Vamdrup og Vojens indvies (Fl.A.).

Foto: Michael Drost-Flansen.

Weekenden 4.-6. september kom verdens flygtningeproblemer for alvor til Danmark, da hundreder af flygtninge nåede til Padborg og Rødby. Billedet af politibetjenten som leger med en syrisk pige på den sønderjyske motorvej, blev hurtigt et hit på de sociale medier, måske på grund af dets mange fortolkningsmuligheder.

11. september: Der begås hærværk i form af smadrede ruder på Dansk Generalkonsulat i Flensborg (JV).

18. september: Rømø Andelskasse lukker på Rømø og flytter til Ribe (JV).

19. september: Det nyopførte Campus i Tønder er indstillet til en arkitekturpris for Årets Skolebyggeri (JV).

23. september: Et areal ved en gravhøj nær Vedsted skal være vi (helligsted) og gravplads for Forn Sidr (asatroende) (No.).

24. september: Rektor for Haderslev Katedralskole, Lars Kofoed-Jensen, bliver ny chef for Dansk Skoleforening efter Anders Molt Ipsen (Fl.A.). - Byrådsmedlem Stephan Kleinschmidt (SP), Sønderborg, bliver formand for kulturudvalget i Region Sønderjylland-Schleswig (No.).

25. september: Neptunbrønden på

Nørretorv i Flensborg er blevet restaureret (Fl.A.).

27. september: Sparekrav i regionen truer sygehusene i Tønder, Brørup, Give, Nyborg og Middelfart (JV). - Højer vandtårn indvies efter istandsættelse som udsigtstårn (JV).

28. september: En salmebog med de samme salmer på dansk og tysk præsenteres ved en tosproget gudstjeneste i Mariekirken i Flensborg (Fl.A.). - I Skærbæk afholdes både 'Stafet for livet' til fordel for Kræftens Bekæmpelse med over 800 deltagere og træf for Lego fans fra hele verden, der viser deres bedste modelbyggerier (JV). ■

Forkortelser

Fl.A.: Flensborg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Sønderborg med familien Karberg

Birgit Christensen: 'Sønderborg 1600-1800 med familien Karberg'. Udgivet af Flemming Karberg 2014. 227 sider, ill. Pris: 350 kr.

Til sværvægteerne i dansk erhvervsliv i dag hører den snart 150-årige Hans Just-koncern i København, som driver handel med vine og spiritus og investerer i ejendomsselskabet Karberghus. Bag virksomheden står Karberg-familien. Dens rødder stikker dybt i Sønderborgs søfarts- og handelsmiljø i 1600-1700-årene, indtil initiativrige medlemmer efter 1864 valgte at flytte til Kongeriget.

Det er baggrunden for, at koncernens nuværende senior Flemming Karberg har ladet sprogforskeren og historikeren Birgit Christensen grave i arkiverne for at fortælle, om dengang en hel række af Sønderborgs fremtrædende skippere, redere og købmænd bar navnet Karberg.

Forfatteren er søgt til et bredt kildemateriale af kirkebøger, kirkeregnskaber, testamenter, skibs- og toldlister og mange slags administrative papirer. På den måde er det lykkedes at sætte kød og blod på en stribe af Karberg'ere op til omkring 1800. Da de alle tilhørte den solide ende af Sønderborgs søfarts- og handelsliv, er resultatet blevet et billede af en del af det, som var typisk for denne verden. Vi hører om de private aspekter med børnedødelighed, vielser og begravelser og de rige købmandsskipperes plads i kirken og om tillidshverv i kirke og by. Forretningslivet får liv gennem eksempler. Et af de mange er Thomas Karberg (1720-94), som ligesom sine slægtninge var skipper og skibsreder, og dertil tobaksfabrikant og købmand i vin, tobak, fajance og meget andet. Andre i slægten forpagtede kroer i omegnen for at øge omsætningen. Især om søfartshistorien fremlægges et stort materiale. Bogen registrerer detaljeret Sønderborgskibe ejet af Karberg-familien på deres færd i Østersøen, til Norge og Island og ind i Middelhavet med dets trusler om opbringelse af piraterne fra Nordafrika.

Fortællingen løber let, gamle begreber er forklaret, så alle kan være med, og der er ikke sparet på farvebilleder, papir eller indbinding. Bogen er mere end en familiekrønike. Den rummer en informationsmængde, som viser, hvad det vil sige, at Sønderborg i 1600- og 1700-årene var en vigtig handels- og søfartsby.

Lars N. Henningsen

Ejderen

Hans-Tyge B.T.T. Haarløv: 'Ejderen'. Rønshoved 2014. 184 sider ill. Pris: 300 kr. + porto.

Det er en smuk bog om den mytiske flod Ejderen, der svulmede op i den danske nationale bevidsthed i midten af 1800-tallet for stille at glide hen i noget, der ligner glemsel i årene efter 1955, som højskolelærer Hans-Tyge B.T.T. Haarløv har lavet. De stort gengivne fotos på hvert opslag er bærende i bogen, der tager læseren med på en tur fra Kiel og Ejderens udspring i øst til Kating Vad og Vadehavet i vest. Det er stemningsbilleder, ofte støttet af en lav horisont, men heller ikke overraskende endsige provokerende. Hvert billede får følgeskab af en tekst, der fortæller om store og små tildragelser det pågældende sted, nationalromantiske sagn og så brudstykker af hertugdømmernes historie. Med sine 30 x 21,5 cm er det ikke en bog, som man tager med på en cykeltur, men man får unægtelig lyst til at besøge de smukke, ofte lidt hengemte steder.

Det er imidlertid også en bog, som vækker til modsigelse og diskussion. Sidste opslag hedder 'Genforeningshåb'. Skulle nogen mene, at 1920-grænsen står støbt i cement, får man her snarere indtryk af, at den vugger i Ejderens vand: "Om der skal flyttes grænser eller ej er ikke aktuelt og bliver det næppe mange år fremover, men at 1920-grænsen skulle være eviggyldig er heller ej selvsagt. Uanset hvad, så må en eventuel genforening ikke ske imod folkevilljen, men på baggrund af nationalitets- og sindelagsprincippet" (side 179).

Området ned til Ejderen er ifølge Haarløv gammelt dansk land, og det gentages ofte, som f.eks. i indledningen, hvor det hedder "Ejderen har været Danmarks sydgrænse i over 1000 år, men det er nu 150 år siden, at Ejderen mistede denne status" (side 9) og senere "Som sådan var Ejderen statsgrænse næsten uafbrudt fra 811 til 1864" (side 53). Problemet er, at Haarløv foretager nogle overspringshandlinger. Som noget helt afgørende glemmer han at fortælle læseren om de statsretslige skel mellem Kongeriget Danmark og især hertugdømmet Slesvig (Sønderjylland). Faktisk optræder hertugdømmet Slesvig/Sønderjylland stort set ikke i bogen! I det perspektiv er det logisk, at Kongeåen, som adskilte Kongeriget fra hertugdømmet, heller ikke optræder i bogen. Det bliver meget tydeligt i afsnittet om Orla Lehman, hvor man kan læse følgende: "Her-efter blev det dansk politik, at man ville af med land, Holsten og Lauenborg, og beholde Sønderjylland" (side 95). Men det er jo ikke blot skiver af Sønderjylland, men selvstændige hertugdømmer. Hvorfor i den grad underspille dette? Det havde været rimeligt at fortælle læseren, at de to var bundet sammen af den danske konge som hertug af Slesvig. Problemerne med hertugdømmerne er opløsningen af fyrstestaterne og etableringen af nationalstaterne, dvs. en ny måde at opdele og organisere stater på. Når Haarløv skriver, som han gør, ledes læseren, som lever i en nationalstat, til den opfattelse, at det danske kongerige/den danske stat gik til Ejderen på samme måde, som den danske stat gør det til 1920-grænsen i dag.

Vi kender ikke fortiden. Vi kender kun historien, der ikke er tilfældig og kaotisk, men altid lagt til rette, så vi ender et bestemt sted på en bestemt tid og ikke hos konen i muddergrøften eller Knausgaards kamp mod hverdagslivets trivialiteter. Men i modsætning til romanen, så stopper historien ikke på sidste side. Som den amerikanske forfatter William Faulkner har udtrykt det: "Fortiden er aldrig forbi, den er end ikke fortid". 1920-grænsen er

et godt eksempel på dette. Historien har altid en virkningshistorie i nutiden og fremtiden. Også i dette perspektiv er Haarløvs bog tankevækkende.

kf

Anna von Brandenburg

Flere forfattere: 'Anna von Brandenburg 1487-1514'. Kultur- und Verschönerungsverein Bordesholmer Land e.V, Bordesholm 2014. 48 sider, ill. Pris: 9 euro + forsendelse: 2 euro, ca. 85 kr.

I 2014 var det 500 år siden hertug Frederiks første hustru, Anna af Brandenburg, døde og blev begravet i augustinerklostret i Bordesholm. Allerede i 1509 havde hertugparret bidraget til kirkens forskønnelse med ikke alene nye korstole, men også det prægtige Brüggemann-alter, der i 1666 blev overført til domkirken i Slesvig. Det gravmæle, som hertugen lod opsætte, og som skulle være et minde om dem begge, er et af de fornemste bevarede senmiddelalderlige kunstværker i Norden, og det har gjort Bordesholm kendt langt ud over Holstens grænser. Der var derfor god grund til, at man valgte at markere året, ikke alene med en særudstilling, men også med et forsøg på visuelt at føre kirkerummet tilbage til senmiddelalderen samt med teaterforestillinger 'Anna von B.', og endelig med udgivelsen af et hefte, hvori en række eksperter fortæller hertugindens og gravmælets historie og fremlægger resultaterne af de arkæologiske og antropologiske undersøgelser, der er foretaget af graven og dens indhold.

Wolfgang Bauchs indledende afsnit, hvori han fortæller om 'genskabelsen' af kirkerummet og om særudstillingen, er uaktuelt nu, og med mindre man interesserer sig for egnsspil og historisk teater gælder det samme Jörn Böchmanns slutafsnit, men heftets øvrige indhold er af blivende værdi, og den tyskkyndige historieinteresserede kan derfor roligt an-

'Breaking News i 1864'

Af Axel Johnsen

Særudstilling på Sønderborg Slot 26. juni 2015 til 28. februar 2016

SØNDERBORG SLOT KØBTE I 2014 en nærmest komplet samling bestående af 450 udenlandske og danske billeder om krigen 1864. Museet har udvalgt de hundrede flotteste, grusomste og mest sjældne billeder og samlet dem i udstillingen 'Breaking News' - Pressebilleder fra 1864.

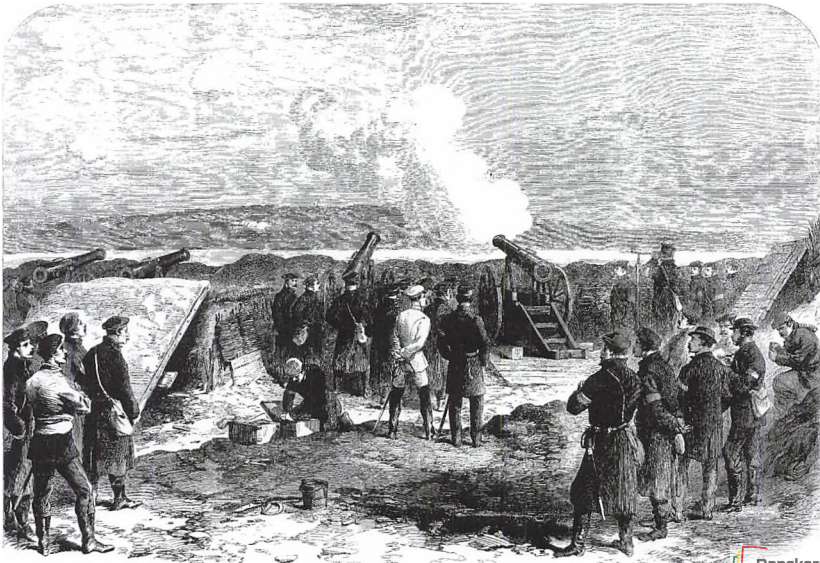
Det er særlig de tyske, britiske og franske billeder, der vækker opsigt. De er et stærkt vidnesbyrd om, at krigen 1864 ikke var en ren dansk-tysk begivenhed. Alle Europas stormagter havde interesser på spil i krigen og forsøgte fra hver deres vinkel at påvirke begivenhederne. Derfor var krigen godt avisstof i Berlin, London, Paris og Rom.

Og læserne forventede at se billeder fra krigsskuepladsen. Derfor gjorde de illustrerede magasiner, der udkom

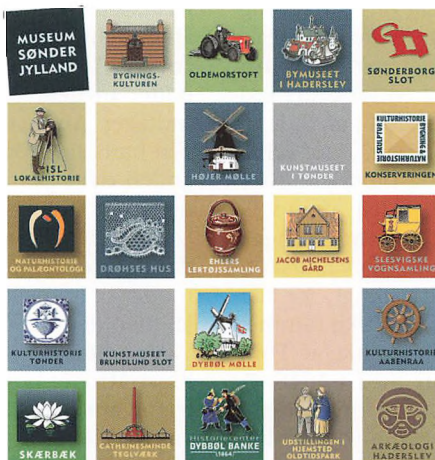
i Europas hovedstæder, sig store anstrengelser for at få billederne frem på avisforsiderne. De tegninger, som krigskorrespondenterne tegnede fra slagmarken, blev sendt med diligence, tog eller skib hjem til redaktionen, hvor en såkaldt xylograf kunstfærdigt ridsede motivet ind i en træklovs, som blev indsat i trykpladen. Der kunne nemt gå to uger, fra slaget var udkæmpet, til billedet blev bragt i avisen.

Udstillingen viser tydeligt, at aviserne og magasinerne prioriterede billedsiden meget højt. Og billederne skulle være detaljerede. Landskaberne, husene og personerne er gengivet meget virkelighedstro og meget detaljeret. Konkurrencen fra fotografiet har presset tegnere og xylografer til at præstere det yderste. ■

Det britiske magasin 'The Illustrated London News' bragte i april 1864 dette meget realistiske billede af de preussiske kanoners beskydning fra Broagerland ind over Dybbøl Banke. Til højre i billedet ses 'The gentlemen of the press', der med pen og papir i hånden følger begivenhederne på behagelig afstand.

20. nov. - 23. dec. Kulturhistorie Aabenraa
'Juleudstilling'.
28. mar. - 27. dec. Kunstmuseet Brundlund Slot
'Nolde, Clausen og Eckersberg - alt du skal vide om sønderjysk kunst'.
15. jan. - 1. maj 2016 'Kunstnerkolonien i Egersund 1880-1910'.
26. jun. - 28. feb. 2016 Sønderborg Slot
'Breaking News' - Pressebilleder fra 1864.
30. maj - 24. apr. 2016 Kulturhistorie Tønder
'Guld i Tønder - Guldsmede i Tønder i det 20. og 21. århundrede'.
30. mar. - 23. dec. Drøhdes Hus, Tønder
'Ro, afstresning og fordybelse' - Håndarbejde som terapi.
30. mar. - 23. dec. 'Hvad æsken gemte ...' - Københavnerfruen Ella Lofts (1885-1978) kniplingssamling.
7. nov. - 10. apr. 2016 Kunstmuseet i Tønder
'Gensyn' billeder af Per Bak Jensen.
21. jun. - 23. dec. Naturhistorie og Palæontologi, Gram
'Livet over grænsen' - Da dyrene erobrede verden.

Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 323

skaffe det, selv om jubilæumsåret er ovre.

Historien om den unge fyrstedatter fra Berlin, der blev født i 1487, og som i 1502, endnu før hun var fyldt 15 år, blev gift med den 30-årige hertug Frederik af Slesvig og Holsten, hvorefter hun i løbet af ægteskabets to første år fødte to børn, først Christian (III) i 1503, og året efter Dorothea, fortælles af Gerhard Fouquet og Anja Voss hall. I den indledende del, hvori de skildrer det miljø, hun voksede op i, får man et til tider rystende billede af livet i fyrstefamilier i en tid, hvor alle ægteskaber var arrangerede, og hvor klosterlivet var eneste alternativ for de døtre, der ikke kunne indpasses i en politisk alliance, eller som man ikke havde mulighed for at give en medgift, som brudgommens familie kunne acceptere. Kilderne til hendes liv er få, og de siger ikke meget om, hvordan hun var som hertuginde, menneske og mor, men det fremgår, at hun efter Dorotheas fødsel var svagelig resten af sit korte liv.

Graven i klosterkirken er siden blevet plyndret, og der er kun få skeletrester tilbage. Inge Schröder fortæller i sit bidrag, at der blandt dem også er bittesmå knogler af et 27-28 uger gammelt foster. Det er derfor sandsynligt, at det var komplikationer i forbindelse med en for tidlig fødsel, der medførte hendes død i en alder af kun 27 år. Wolfgang Bauch, der skriver om selve gravkrypten og om kisteresterne, påviser, at der ud over dele af en voksenkiste også var fragmenter af en meget lille barnekiste. Den plads, der var afsat til Frederiks kiste, blev aldrig brugt, for han blev begravet i Slesvig Domkirke sammen med sin anden hustru, Sophie af Pommern, som han blev gift med i 1518, og som fødte ham seks børn, herunder de senere hertuger Hans (den Ældre) og Adolph.

Regina Ströbl gennemgår de øvrige fund i graven, og mest interessant er nok det ganske velbevarede hår, hvor små,

grønlige pletter gør det muligt at sige noget om den hovedbeklædning, Anna havde på, da hun blev lagt i graven. Gravmælet, der er hovedårsagen til, at hertuginde Anna ikke er gået helt i glemmebogen, behandles af Andreas Ströbl, der gennemgår og tolker udsmykningen. Her kunne man have ønsket sig flere fotos, f.eks. et af hertugparret set ovenfra, og gravmælets vestgavl med den heraldiske udsmykning, der kun beskrives i teksten, kunne med fordel have været bragt som en pendant til forsidens smukke detailfoto af Anna på heftets hvide, illustrationsløse bagside.

Det kan også undre, at man har fravalgt mere samtidige fremstillinger af hertuginde og i stedet benyttet Emil Bærentsens litografi fra midten af 1800-tallet (side 9), hvor hun ligner en ung pige, der uden problemer ville have kunnet falde ind i ethvert borgerligt teselskab i datidens København. At man har brugt 1761-stikket (side 31) er mere forståeligt, for det er tydeligvis inspireret af gravmælet, men hvorfor ikke vise nogle af de mere samtidsnære fremstillinger, som f.eks. det, der kan ses på Christian IIIs anetavle? Og hvordan har de kunnet modstå fristelsen til at bringe stikket i Hermann Hammelmanns Oldenburgisch Chronicon fra 1599, hvor kong Frederik I er afbildet mellem begge sine hustruer? Her indtager Anna den fremtrædende plads ved hans side, og ved at lade dem se hinanden dybt i øjnene, mens han nærmest demonstrativt vender ryggen til dronning Sophie, der næsten forsvinder i baggrunden, understreges Annas rolle som stammoder til kongelinjen. - Bogen er sjælden, ja, men den må da kunne skaffes!

Anmelderens indvendinger til valget af illustrationer bør dog ikke afholde nogen fra at anskaffe heftet, for det er absolut værd at læse, og det giver i den grad appetit på en tur til både Bordesholm og Slesvig Domkirke.

Vivi Jensen

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7, Blans
6400 Sønderborg

Jens Andresen
Sølstedgårdvej 5
6240 Løgumkloster

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Svenskekrigene

Af Lennart S. Madsen

UNDER SVENSKEKRIGENE I 1600-tallet var Hertugdømmerne ofte udsat for at blive besat af et stort antal lejetropper. Særligt tre af disse gik hårdt ud over hertugdømmet Slesvig, idet tropperne opholdt sig længe i området.

Kejserkrigen 1625-29: Christian IV gik ind i Trediveårskrigen mod den tysk-romerske kejser, men led nederlag ved Lutter am Barenberg 1626. Sønderjylland blev først hærget af kongens flygtende lejetropper og var dernæst besat af kejserens tropper under ledelse af general Wallenstein 1627-29. Over halvdelen af Haderslev brændte 1627.

Torstenssonkrigen 1643-45: Den svenske general Torstensson marcherede i december totalt overraskende sydfra op i Hertugdømmerne og erobrede på kort tid Jylland. Freden blev indgået i Brømsebro i august 1645 og langsomt forlod tropperne Sønderjylland.

Karl Gustav-krigene 1657-58 og 1658-60: Efter en dansk krigserklæring erobrede kong Karl X Gustav i løbet af vinteren det meste af Danmark, bl.a. ved at gå over de frosne bæltter til Sjælland. Ved den ydmygende fred i Roskilde i februar 1658 mistede Danmark bl.a. Skåne. I august angreb den svenske konge igen, og belejrede København. Danmark fik dog hjælp udefra, bl.a. af en hær, der besatte Sønderjylland fra 1658. Svenskerne opgav 1660.

Soldater var lejesoldater, og en del af deres løn bestod i retten til at udplyndre lokalbefolkningen, hvor de nu opholdt sig. Om det var egne eller fjendens tropper var ligegyldigt, det gik altid ud over lokalbefolkningen. Var man heldig blev man bare udplyndret, var man uheldig blev gårde

og landsbyer brændt og folk dræbt. Besættelsestropperne kunne også forlange skat for ikke at plyndre.

De to første besættelser i 1600-tallet var slemme, men bondesamfundet kom dog begge gange på fode igen efter få år. Besættelsen 1657-1660 var derimod langt, langt værre.

Først var de svenske tropper i landet, og 1658 kom en allieret hær på 30.000 mand, bl.a. bestående af polske lejesoldater. De hærgede og plyndrede i Sønderjylland i godt to år. Så mange soldater kunne landbrugssamfundet ikke mætte, så der blev fattigdom overalt. Samtidigt udbrød der flere epidemier, der i nogle områder dræbte over 60% af befolkningen. Værst gik det ud over Haderslev Amt, hvor mere end 50% af alle gårde var ubeboede 1662, og i visse sogne langs Kongeåen gjaldt det over 75%! I de hårdest ramte områder varede det mere end 50 år, inden samfundet var kommet sig over disse tre rædselsår.

I nærheden af gården Hørløkke nordvest for Vojens fandtes ved pløjning i 1951 en nedgravet skat. Indridsede initialer - HN - viser, at skatten stammer fra gårdejer Hans Nielsen på Hørløkke. Den er sandsynligvis nedgravet i efteråret 1657, da svenskerne kom, og den er aldrig gravet op igen. Hørløkke-skatten viser, hvad en velhavende bonde kunne eje på dette tidspunkt. Den består af gårdens fine husgeråd - de sager af kobber, messing og tin, der oftest blev stjålet, når lejesoldaterne plyndrede en gård. Otte messingkar og -fade, to bronzegryder, tre lysestager, tre tinkander og et tinfad og fire tallerkener og en sigte. Det var let omsættelige varer, og tingene var også velegnet til støbning af våben og ammunition. ■